

Tautosakos darbai 65, 2023, p. 97–127
ISSN 1392-2831 | eISSN 2783-6827
DOI: <https://doi.org/10.51554/TD.23.65.05>

Daina kaip propagandos įrankis: žvilgsnis į sovietmečio dainų sąsiuvinius

JURGITA ŪSAITYTĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

jurgita.usaityte@liti.lt

<https://orcid.org/0000-0002-9984-5235>

SANTRAUKA. Straipsnyje aptariamas sovietmečio dainų sąsiuvinų repertuaras. Susitelkiama į asmeninius tekstų rinkinius, sudarytus pirmojoje sovietmečio pusėje, kuri istoriografijoje tapatinama su stalinizmo bei atlydžio periodais. Tyrimu siekiama išsiaiškinti, kaip pasikeitė dainų sąsiuvinų turinys pirmaisiais dviem trimis dešimtmečiais po Lietuvos sovietinės okupacijos. Sąsiuvinų analizė atskleidžia, kad Antrojo pasaulinio karo metais ir pirmuoju pokario dešimtmečiu jų repertuarą tebeveikė tarpukariu vyravusi folklorinė dainuojamoji tradicija – ypač romansai, karinės-istorinės ir literatūrinės dainos, tačiau ilgainiui asmeniniuose užrašuose lietuviška patriotinė tematika nuslopsta, užleidžia vietą masinės kultūros kanalais skludusioms populiarioms dainoms. Į asmeninius dainų rinkinius persirašomos ideologiškai žymėtos dainos liudijo visuomenės patiriamą stiprią sovietinę indoktrinaciją. Oficialių sklaidos kanalų diegiama ir gausių saviveiklos kolektyvų palaikoma masinė kultūra tarnavo tam, kad visuomenėje įtvirtintų komunistinės ideologijos nuostatas. Jas ir bandoma išryškinti straipsnyje, detaliau aptariant svarbiausius sovietinių dainų turinio ir estetikos bruožus.

RAKTAŽODŽIAI: dainų sąsiuvinis, folklorinė tradicija, masinė kultūra, sovietmetis, ideologija, propaganda.

Song as a Propaganda Tool: Surveying the Soviet Time Songbooks

ABSTRACT. The subject of the article comprises the repertoire of the Soviet-period songbooks. The author focuses on personal song collections compiled in the first half of the Soviet-period, which is identified in historiography with Stalinism and the Thaw. The aim is to find out how the contents of songbooks changed during the first two or three decades after the occupation of Lithuania. According to the analysis, during the WWII and the first postwar decade, the songbook repertoire was influenced by the interwar folksong tradition, especially romances, the military-historical and literary songs. Subsequently, however, the Lithuanian patriotic thematic fades out and is replaced with popular songs broadcasted by the mass media. Inclusion of ideologically marked songs into personal song collections reflects the strong Soviet indoctrination experienced by the society. Mass culture broadcasted by the official media and bolstered by numerous amateur song and dance groups served for entrenching postulates of the communist ideology in the society. This is shown in the article by detailed discussion of the main features of the Soviet-period song lyrics and aesthetics.

KEYWORDS: songbook, folklore tradition, mass culture, Soviet-period, ideology, propaganda.

ĮVADINĖS PASTABOS

Atidžiau pasklaidžius beveik du šimtus Lietuvių tautosakos archyve sukauptų dainų sąsiuvinių, į akis labiausiai krinta intensyvi jų turinio kaita. Žvelgiant į palyginti ne-trumpą lietuviškų dainų sąsiuvinių tradiciją, fiksuojamą jau nuo XIX a. antros pusės iki pat XX a. pabaigos, matyti, kad šie asmeniniai užrašai, tiksliau, jų sudarytojai itin greitai reaguodavo į folklorinės ir masinės kultūrų pokyčius. Žinoma, kiekvienas dainų sąsiuvinis pirmiausia atspindi konkretaus asmens pasirinkimus, polinkį į tam tikro turinio, estetikos dainas, nors ir pasirenkamas iš konkretaus laikotarpio kul-tūros lauke gyvuojančių tekstų. Tirta medžiaga atskleidžia, kad dainiškasis turinys ryškiau atsinaujina kas keletą dešimtmečių. Apčiuopiami poetinės kūrybos – ji ir yra svarbiausia dainų sąsiuvinių tekstinio turinio dalis – stilistikos, estetikos ir tematikos kaitos požymiai neretai sutampa su visuomenėje ir valstybėje vykstančiais sociali-niais, politiniais poslinkiais bei pervartomis. Šios aplinkybės permanentinėje dainų sąsiuvinių tradicijoje leidžia išskirti ir su istoriniu vyksmu susieti keletą tarpsnių, padedančių išryškinti ne tik poetinio turinio slinktis ar visuomenės ideologinius pokyčius, bet ir asmens savivokos, tautinės, kultūrinės tapatybės metmenis.

Antai XIX a. antros pusės – XX a. pradžios dainų sąsiuvinius galima inter-pretuoti kaip lietuviybės paraišką juos sudariusių asmenų, rodžiusių ir sąmoningą pastangą ištrūkti iš folklorinės kultūros lauko, ir siekį įsisavinti raštijos, suvokiamos kaip modernesnio gyvenimo pažadas, teikiamą naudą¹. Nepriklausomos Lietuvos respublikos laikotarpiu (dar vadinamu tarpukario Lietuva) sudaryti dainų sąsiuvi-niai drauge su akivaizdžiu visuomenės raštingumo proveržiu liudija jau kokybiškai kitą – atsinaujinusios, modernesnės literatūrinės kūrybos – vaizdą, o iš folkloro terpės noriai, sakytume, aistringai perima romansų tradiciją ir kovų už Lietuvos ne-priklausomybę metais atsiradusias ar atgaivintas patriotinio turinio dainas. Galima manyti, kad ir kitų žanrų klasikinės liaudies dainos įvairiausia tematika į tarpukario asmeninius užrašus neretai buvo įtraukiamos dėl to meto kultūros politikos palaiko-mo dėmesio tradiciniam paveldui, į tautiškumo ir patriotiškumo ugdymą orientuo-to švietimo. Naujas kultūrinio ir socialinio gyvenimo tendencijas liudija sąsiuvinių įrašai, rodantys, kad tuo pat metu žmonės noriai atsiverdavo populiariajai, pramo-ginei muzikai, skambančiai ne tik per radiją, bet ir restoranų, kavinių, kino teatrų „mažosiose scenose“², o didėjantis atvirumas naujoms turinio ir meninės raiškos formoms kai kurių socialinių visuomenės grupių³, dažniau moksleivių ir šauktinių

1 Apie tai rašyta čia: Ūsaitytė 2022.

2 Plačiau žr. Skudienė [s. a.].

3 Trūkstant kontekstinės informacijos, dainų sąsiuviniai nebuvo tikslingai tirti jų sudarytojų so-cialinės priklausomybės požiūriu. Daugeliu atvejų išlikę asmeninio pobūdžio duomenys leidžia rekonstruoti tik labai apibendrintus sąsiuvinių sudarytojų paveikslus (Ūsaitytė 2015: 220–221; 2018: 119–129).

kareivių, sąsiuvinuose paskatino atsirasti ir tekstų, vaizduojančių socialinės kritikos nusipelnčius Lietuvos miestų gyvenimo epizodus, galėjusius intriguoti laisvo elgesio, įvairaus laipsnio obsceniškumo scenomis. 1940 m. birželį įvykusi sovietų okupacija, netrukus – ir Lietuvos aneksija, taip pat Antrasis pasaulinis karas bei nacių Vokietijos okupacija dainų sąsiuvinų repertuarą išsyk ne itin tepaveikė: juose vis dar stebime akivaizdų individualios poezijos alkį ir stiprią romansinės dainuojamosios lyrikos trauką, gausiai perrašomus posmus apie tėvynės meilę ir populiarumo neprarandančias tarpukario karines-istorines dainas. Žymiai ryškesnių dainų sąsiuvinų turinio pokyčių randasi po Lietuvos sovietinės reokupacijos 1944-aisiais.

Priėjus šį lietuviško dainų sąsiuvinio istorijos tašką, tiesiogiai susijusį su straipsnio tema, pravartu apibrėžti tolesnio tyrimo apimtis ir tikslus. Sovietmetis istorikų ir kitų humanitarinių disciplinų atstovų, tiriančių jo poveikį visuomenės, socialinių institutų, kultūros, mokslo raidai, darbuose suvokiamas ne kaip monolitinis laikotarpis – jis aprašomas išryškinant atskirų etapų bruožus ir tendencijas⁴. Tiesa, kiek išsamesnės, bent apžvalginės lietuvių sovietmečio folkloristikos studijos iki šiol neparašyta. 1940–1941 ir 1944–1990 metų folkloristikai dar nebuvo „primatuota“ ir sovietmečio periodizacija, neišryškintos aktualios tyrimo kryptys ir šį laikotarpį apibūdinantys svarbesni reiškiniai, nenusistovėjo ir sąvokų turinys. Sovietmečio folkloristikos situacijos refleksija prasiveržė tik trečiaisiais atkurtos Lietuvos nepriklausomybės metais, publikavus autentiška asmenine patirtimi paremtų apžvalgų ir liudijimų⁵, išryškinančių bene šurkščiausios sovietinės indoktrinacijos pažymėtą lietuvių folkloristikos etapą – šios disciplinos politizavimą, tautosakos šaltinių falsifikavimą, jų tendencingą rinkimą. Anksčiau kritiškas požiūris į ideologizuoto tautosakos mokslo raidą galėjo būti išsakomas nebent užsienyje⁶. Tačiau net ir neturint nuoseklios Lietuvos sovietmečio folkloristikos istorijos apmatų ar bent kiek nuoseklesnės to laikotarpio folkloro rinkimo apžvalgos, leidžiančios išryškinti objektyviomis mokslo priemonėmis ar ideologinėmis nuostatomis grįstą požiūrį į šaltinius, straipsnyje linkstama atsižvelgti į humanitarinių mokslų diskurse nusistovėjusią sovietmečio periodizaciją⁷, grindžiamą

.....

- 4 Sovietmečio tyrimuose įprasta šią epochą skirti į stalinizmo, atlydžio, stagnacijos ir atgimimo etapus.
- 5 1992 m. atnaujinus prieškarui leistą *Tautosakos darbų* žurnalą, pirmajame jo numeryje publikuoti Bronės Kazlauskienės ir Kosto Aleksyno straipsniai, atskleidžiantys, kaip su sovietinės sistemos iškeltais ideologinio darbo uždaviniais teko dorotis Lietuvos tautosakininkams (Kazlauskienė 1992; Aleksynas 1992).
- 6 Kaip pavyzdys minėtini įvairaus pobūdžio JAV gyvenusio folkloristo Jono Balio tekstai apie sovietmečio Lietuvos folkloristų vykdomus tyrimus ir leidžiamus leidinius. J. Balio darbų bibliografiją žr. Repšienė 1993.
- 7 Sovietmečio periodizacijos klausimas, padedantis tyrėjams išryškinti įvairaus pobūdžio reiškinų raidos specifiką, aktualus dažname šį istorijos laikotarpį ar jo įtaką analizuojančiame darbe, pavyzdžiui: Dapšytė 2015; Kalėda, Kmita, Satkauskytė 2019 (skyrius „Periodai“); Ivanauskas 2012; Vaiseta 2014: 21–35; Streikus 2018; Sirutavičius 2022.

tam tikromis politinio proceso datomis bei įvykiais, lėmusiais ir gana apčiuopiamus visų gyvenimo sričių pokyčius.

Šio tyrimo objektas yra dainų sąsiuviniai, sudaryti ankstyvuojū sovietmečiu⁸ – stalininiu laikotarpiu ir per vadinamąjį atšilimą, trukusį iki 7-ojo dešimtmečio vidurio. Tikslaus laiko rėmų datavimo nepateisintų pats dainų sąsiuvinų sudarymo principas, pasižymintis išstetumu laike, į tyrimo akiratį verčiantis įtraukti užrašus su dainomis, užrašytomis apytikriai nuo Antrojo pasaulinio karo pradžios iki 7-ojo dešimtmečio pabaigos. Medžiagos chronologinės apimties išplėtimas leido geriau užčiuopti tradicinio dainų sąsiuvinų repertuaro tęstinumo ir jį pildančio, keičiančio naujo turinio apraiškas. Ieškoti skirties – stilistinių, idėjinių pokyčių – tarp šiais dviem sovietmečio etapais gyvavusių dainų sąsiuvinų taip pat nėra tikslinga. Minimum laikotarpiu žmonių į sąsiuvinius užsirašyti tekstai, kurių populiarumą ir aktualumą patvirtina folklorinės tradicijos duomenys, tarsi sušvelnino dainų sąsiuvinų repertuaro kaitos pojūtį. Kita vertus, sąsiuvinų tekstinio turinio atsinaujinimas buvo lauktinas, turint omenyje užrašus maitinusio naujo kultūrinio turinio – autentiškos ir verstinės, daugiausia rusiškos, poetinės ir muzikinės kūrybos – antplūdį. Populiarių, masinės kultūros kanalais sklindančių dainų pagausėjimas, neretai ir jų persvara dažname sąsiuvinyje yra vienas akivaizdžiausių požymių, podraug su slopstančiu propagandiniu turiniu liudijančių jau tolesnę dainų sąsiuvinų raidos stadiją, o ši neabejotinai atliepia modernėjančios muzikinės kultūros vyksmą.

Straipsnyje siekiama apibūdinti pirmosios sovietmečio pusės dainų sąsiuvinų repertuarą, nusakyti jį formavusius, jam įtaką dariusius veiksnius. Atsižvelgiant į įvairias gyvenimo sritis apėmusį ideologizavimo vąją, mėginama įvertinti, koku mastu dainų sąsiuvinų turinį paveikė sovietinė indoktrinacija; šiuo tikslu masinės komunikacijos kanalais sklidusių sovietinių dainų turinys ir išryškėjantys teminiai blokai pristatomi detaliau. Specialiai nekeliant tikslo nustatyti, ar dainų sąsiuvinų turinys atskleidžia asmeninį jų sudarytojų santykį su sovietmečio ideologija – tam trūktų kontekstinių duomenų, – atskirais atvejais mėginama svarstyti, kokios aplinkybės galėjo lemti tų asmenų santykį su anos istorinės epochos kultūros turiniu.

BENDRIEJI DAINŲ ŠASIUVINIŲ TURINIO BRUOŽAI

Dainų sąsiuviniai neabejotinai yra konkretaus gyvenamojo momento folklorinės ir rašto kultūrų liudytojai ir fiksuotojai. Šių asmeninių kolekcijų repertuare paprastai vyrauja aktualūs ir populiarūs kūriniai, atspindintys tam tikru metu vyraujančias

8 Istorikų darbuose sovietinis Lietuvos istorijos laikotarpis chronologiškai skiriamas į dvi dalis, dažniau tyrinėtojų dėmesio sulaukiantį vėlyvąjį sovietmetį apibrėžiant 1964–1988 metais. Straipsnyje analizuojami šaltiniai susiję su stalinizmo ir atlydžio periodais – šie yra sujungiami ir įvardijami *ankstyvuojū sovietmečiu*.

dainuojamosios kūrybos tendencijas. 5–7 dešimtmečiuose tekstinį dainų sąsiuvinių turinį veikė folklorinė dainuojamoji tradicija, autorinė poezija ir populiarioji muzika – ji ypač ankstyvuojų sovietmečiu išsiskyrė stipriu ideologiniu užtaisu. XX a. stebime intensyvią dainų sąsiuvinių turinio kaitą, rodančią tolydžio didėjančią atvirumą modernėjančios, estetiniu požiūriu sparčiai kintančios kultūros tekstams. Tačiau sovietmetis iškreipė natūralią lietuvių kultūros raidą, pajungė ją komunistinės ideologijos propagandai, kai kūrėjai buvo verčiami prisidėti prie „lietuviškosios sovietinės tapatybės plėtojimo“ ir naujos tvarkos legitimavimo (Ivanauskas 2015: 9, 34–38). Į tyrimo lauką įtraukti dainų sąsiuviniai⁹ ne tik suteikia objektyvių duomenų apie dainuojamojo repertuaro, veikiamo pakitusių gyvenimo aplinkybių ir naujo kultūros turinio, atsinaujinimą. Ši medžiaga yra istorinės vertės dokumentas, leidžiantis svarstyti apie visuomenės (atskirų jos narių, grupių) atsparumą primestai ideologijai arba prisitaikymą, nereflektuojamą naujos, masiškai brukamos kultūros produktų perėmimą.

Iš sovietine okupacija, aneksija ir teroru pažymėtų 1940–1941 metų sąsiuvinuose apskritai išliko palyginti nedaug dainų įrašų¹⁰. Šią akivaizdžią pauzę paprastai nuoseklioje, periodiškai papildomų įrašų sekoje pastebime visuose į nusakytą laiko intervalą patenkančiuose sąsiuvinuose¹¹. Ar tokią tuštumą galima laikyti žmonių reakcija į sovietų intervenciją ir ją lydėjusią agresiją? Tokia interpretacija atrodo visiškai priimtina, tačiau ribotas šaltinių kiekis dar verčia susilaikyti nuo griežtesnių apibendrinimų. Šiuo atveju dera turėti omenyje ir tai, kad dainų sąsiuviniai neatliko dienoraščio vaidmens, nors jų pildytojai ir nevengdavo žymėti datų, kaskart įrašydami naują tekstą ar visą jų pluoštą, tad trumpesni ar ilgesni, kartais ir išties metų intervalai tarp dainų įrašų yra visiškai įprasti¹².

Vykstant karui dainų sąsiuviniai nebuvo pamiršti nei užmesti. Jie ir toliau rodė žmonių poreikį fiksuoti, išsaugoti, dokumentuoti savo gyvenamąjį laiką, kuo nors

9 Į tyrimą nebuvo įtraukti aptariamu laikotarpiu sudaryti partizanų ir tremtinių dainų sąsiuviniai.

10 Tarpukario ir pokario dainų sąsiuviniai dažnai atlikdavo ir atminimų albumo funkciją. Antai viename tokių mišraus žanro sąsiuvinių išliko penkiolikmetei jo savininkei lemtingąją 1941 m. birželio 22 dieną pieštuku brūkštelėtas atminimas: „Kai pavasaris išauš Ir gegutė užkukuos, Prisimink mane, Vien aš gyvas ar kapuos“ (LTR 4805/2 priedas: 13/). Atrodytų, tipiškas kažkada galinčio įvykti išsiskyrimo nuotaiką perteikiantis tekstas prasidėjusio karo akivaizdoje įgauna papildomą emocinį krūvį. Kitame sąsiuvinyje prie dainos apie iš karo negrįžusį bernelį randamas prierasas „1944 m. Daina karui pasibaigus“ (LTR 3701/90/) bene bus antra tiesioginė ir asmeniška reakcija į istorinį vyksmą – nacių okupacijos pabaigą ir Lietuvos sovietinę reokupaciją.

11 Remiamasi dainų sąsiuviniais, savininkų pradėtais dar nepriklausomoje Lietuvoje (LTR 3701, 4805/2 priedas/, 6362/295–389/, 7690/285–398/) arba 1941 m. (LTR 3630, 7578, 7649, 7907) ir naujais įrašais pildytais per karą bei pokarį.

12 Dainų sąsiuvinuose chronologinio nenuoseklumo atsiranda ir tada, kai pavieniai tekstai būna įrašomi į tarpus tarp ankstesnių įrašų. Pastebima, kad dažniau taip elgiasi atminimus – neretai pramaišyti su dainomis rašomus tekstus – į laisvas užrašų vietas įterpiantys sąsiuvinio savininko bičiuliai.

patraukusius, asmenines patirtis ir išgyvenimus atliepusius kūriniais. Šią kultūrinę praktiką vis dar stipriai palaikė, nors dėl istorinių pervartų gerokai sutrūkinėję, socialiniai ryšiai tarp mokyklų, miestelių, kaimų ir kitų bendruomenių narių. Nedingo žmonių noras dainuoti nei kultūros poreikis apskritai¹³. Karo ir pirmųjų pokario metų dainų sąsiuviniai tęsė Lietuvos 4-ojo dešimtmečio asmeninių užrašų tradiciją, nusakomą būdingos repertuaro sanklodos – tam tikros stiliškos ir tematikos kūrinii visumos. Bene lengviausia apčiuopti ano meto dainų sąsiuvinii vartotojų polinkį į romansinę lyriką, įtvirtinusią meilės ilgesio, svajonių, kančių, išdavystės, išsiskyrimo ir kitas įsimylėjėlių patirtis perteikiančias temas; aštuoniuose 1937–1947 m. sudarytuose sąsiuviniiuose meilės dainos sudaro nuo 20 iki 70 nuošimčių. Romansai išties buvo kaimo jaunimo mėgstamiausia ir užrašuose bene gausiausiai reprezentuojama dainuojamojo repertuaro dalis. Į romansinio stiliaus kūrinii persvarą kaip ryškiausia karo ir pokario dainų sąsiuvinii bruožą atkreipia dėmesį ne vienas ano laiko užrašus vartęs tradicinės kultūros stebėtojas (Lukenskienė 2017: 1361; Jakienė 2020: 1283; Žagarys 2015: 200). Trauka romansams, meilės lyrikai bemaž nesilpnėja ir 6-ojo dešimtmečio dainų sąsiuviniiuose – čia jų taip pat užrašyta daugiau nei kitokio turinio kūrinii. Romansų sąrašė pastebime keičiantis, atsinaujinant tik lyrinius siužetus: kūrinii raiška vis labiau tolsta nuo folklorinio romano stiliškos, tačiau nepalijauja suktis neišsenkančiame meilės temos verpete, kurį laikui bėgant vis dosniau papildo analogiško turinio rusiškos dainos ir jų vertimai.

Meilės temą plėtojančioms vėlyvosios liudies dainoms ir autorinei poezijai sąsiuviniiuose populiarumu tik nežymiai nusileidžia praėjusio šimtmečio pirmoje pusėje sukurtos karinės-istorinės dainos. Tarp jų – puikiai atpažįstamos tarpukariu plitusios, su kovomis už Lietuvos nepriklausomybę ir Vilniaus vadavimu siejamos, lakūnų Stepono Dariaus ir Stasio Girėno tragiškai pasibaigusį skrydį menančios dainos. Romanso, XX a. pirmoje pusėje išgyvenusio pakilimo laikotarpį, estetika ir atviras jausmingumas rado atbalsį tarp dainų sąsiuvinii vartotojų – daugiausia keliolikos–dvidešimt kelerių metų jaunuolių, aktyviai besidominčių romantiniais ryšiais, o štai nemąžtantį skaičių kūrinii pasiaukojimo, kovos, kario, tėvynės, laisvės tema karo ir pokario dainų sąsiuviniiuose aiškintume ne tik gyva folklorine ir istorine atmintimi. Šios tematikos dainas naujai suaktualino Antrasis pasaulinis karas ir Lietuvoje kilęs ginkluotas pasipriešinimas sovietų okupacijai, savo ruožtu paskatinęs naują liaudiško kūrybingumo pliūpsnį – partizanų dainas¹⁴. Jos kartu su

13 Karo metų Lietuvos periodika atskleidžia, kad karas ir nacistinės Vokietijos okupacija nesukaustė Lietuvos kultūrinio gyvenimo ir visuomenės troškimo jame dalyvauti; žr. Mukienė 1994.

14 Kai kurie į dainų sąsiuviniius perrašyti rezistencinę tematiką plėtojantys tekstai galėję būti sukurti pačių Lietuvos partizaninio judėjimo dalyvių (pavyzdžiui, LTR 7907). Regisi, dalis jų neįsivirtino dainuojamojoje tradicijoje, o po žmones plito per nuorašus ir antikarinę spaudą.

Pastebėtina, kad partizanų dainų repertuarui priskiriamų kūrinii aptinkama jau karo metų dainų sąsiuviniiuose, žr. LTR 7907/13, 85/, 7694/203, 228/, 6362/437, 504/.

tremtinių ir kitomis karinėmis-istorinėmis dainomis sąsiuvinuose atstovauja lietuviškojo patriotinio turinio blokui. O partizanų ir tremtinių dainų gyvybingumą folklorinėje tradicijoje, lygiai kaip ir reikšmę lietuvių nacionalinei savivokai liudija jų atbalsis, nevienodu, tačiau pastebimai mažėjančiu intensyvumu pasikartojantis pokario dainų sąsiuvinuose iki pat 6-ojo dešimtmečio pabaigos.

Pokariu gyvenusių žmonių atsiminimai liudija, kad patriotinė, meilės tėvynei, išsiskyrimo su ja skausmo, ryžto už ją aukotis persmelkta daina buvo tapusi dalies visuomenės rezistencinės laikysenos ženklu. Šioms dainoms išplisti padėjo sodžių gyventojai, tarp jų ir dainų sąsiuvinus prisijaukinęs jaunimas (Varžgalys 2020: 614). Nepaisydami grėsmės būti suimti ir net ištremiti, žmonės teikė pirmenybę šioms pavojingoms dainoms (Bražėnaitė 2020a: 352; 2020b: 872). Atsiminimuose neretai paliudijama, kad patriotinės dainos būdavo persirašomos ir dainuojamos slapta, o patys užrašai – slepiami. Atrodo, jog nemažai sąsiuvinų su partizanų sukurtomis ar užrašytomis dainomis, perduotų saugoti patikimiems žmonėms, pražuvo (Ūksas 2018: 233; Jocytė 2018: 530; Bražėnaitė 2020b: 872). Viešas lietuvių patriotinius jausmus palaikančių dainų, o juolab antitarybinio turinio tekstų atlikimas pokariu valdžios nebuvo toleruojamas. Už tai grėse būti iškviestam specialiųjų tarnybų pasiaiškinti, net įkalinimas arba tremtis (Vosyliūtė 2000: 588; Beniulis 2010: 782; Žentelis 2010: 277). Tokia agresyvi valdžios kontrolė veikė ir privačioje žmonių aplinkoje: lietuviška „draudžiamo“, „pavojingo“ turinio daina tapdavo pakankamu įkalčiu, įrodančiu asmens kritiškumą, pasipriešinimą sovietinei ideologijai ar pa-stangą išreikšti savo tautinę ir kultūrinę tapatybę.

Patriotizmo gaidos persmelktas istorinis kontekstas prie aptarto ankstyvojo sovietmečio sąsiuviniams būdingo teminio dainų bloko priartina literatūrinės kilmės dainas, kurias atpažįstame kaip XIX a. – XX a. pirmos pusės įvairių lietuvių poezijos lauko atstovų, tarp jų – ir literatūros klasikų, eiles. Reikia atkreipti dėmesį, kad literatūrinė pakraipa dainų sąsiuvinų tradicijoje, rodanti palankumą individualaus poetinio stiliaus kūrybai ir rašytiniam kontekstui apskritai, visuomet buvusi gana ryški: žinomų poetų kūriniai kartu su gausia anonimine kūryba, atkartojančia vyr-aujančias literatūrinės kūrybos tendencijas, prie kurių šliejasi ir vėlyvasis, individualios poezijos stiliumi kuriamas dainuojamasis folkloras, dainų sąsiuvinuose dažnai netgi vyr-auja. Apskritai ankstyvojo sovietmečio užrašuose lietuvių autorinė poezija atsi-naujina pamažu. Greta populiarumą dainų sąsiuvinuose išlaikančių XIX a. – XX a. pirmoje pusėje sukurtų posmų pamažu daugėja sovietmečiu sukurtų tekstų.

Žinoma, iš asmeninių užrašų neišnyko ir senosios, arba klasikinės, liaudies dainos: vienuose sąsiuvinuose jų randame vos keletą, tačiau kituose atpažįstame ir po kelias dešimtis (žr. LTR 3630, 7649)¹⁵. Neapleidžia įspūdis, kad senosios liaudies dainos į

15 Apie besitraukiančią senųjų dainų epochą savitai liudija pluoštas sąsiuvinų, savininkės rašy-tų 1937–1947 m.: klasikinės liaudies dainos sukrito į vieno sąsiuvinio, pildyto 1937–1939 m.,

kai kuriuos sąsiuvinius pateko ne iš didelio palankumo klasikiniam dainų paveldui, o greičiau stengiantis jomis tik pajvairinti, papildyti naujovišką repertuarą, kuriam vyravo patriotinė–karinė ir sentimentalumu bei dramatiškumu atmiešta meilės tema. Galbūt dėl to bendrame dainų sąsiuvinių kontekste klasikiniam repertuarui atstovaujančios vestuvinės, darbo, šeimos, vaišių, humoristinės dainos įgauna tam tikrą egzotinį atspalvį. Linktume manyti, kad šių dainų šaltinis buvo knyginis, rašytinis arba chorinis repertuaras, tarpukariu populiarinęs harmonizuotas liaudies dainas. Tokią nuomonę pakiša tam tikras chrestomatiškumo dvelksmas, vienodumas, juntamas iš nugludintos liaudies dainų tekstų formos ir kalbinės raiškos.

Būdingą pokario dainų sąsiuvinių repertuarą, kuriame vyravo folklorinės ir literatūrinės dainos meilės ir karinė–istorinė tema, pajvairino, papildė dainos, atspindinčios kitas istorinės epochos aktualijas, tai yra XX a. pirmos pusės socialinio, politinio, buitinio gyvenimo epizodus ar muzikinės kūrybos madas. Čia kalbame apie gana nevienalytį dainų spektrą, kurį sudaro humoristinės dainos bei parodijos, vaizduojančios moksleivių, šauktinių kareivių, pramogų mieste ieškančių jaunuolių rūpesčius, skleidžiančios nepriklausomos Lietuvos valdininkų sprendimais nepatenkintų piliečių kandumą ir ironiją. Karo ir pokario metų dainų sąsiuvinuose dar kurį laiką išlieka tarpukario valstybės muzikinio gyvenimo aidų. Žmonės nenustojo persirašinėti žymių Lietuvos estrados artistų išpopuliarintų, dar iki šiandien su jų vardais tapatinamų dainų: Danieliaus Dolskio „Čigonės akys“ (LTR 7917/81/, 7297/69/), „Aš myliu vasaros rugiagėles“ (LTR 3701/95/, 7291/38/, 7578/30/, 7649/74, 303/), „Palangos jūroj“ (LTR 7578/53/); Antano Šabaniausko „Paskutinį sekmadienį“ (LTR 8218/75/); Petro Biržio (Pupų Dėdės) kupletus (LTR 3630/147/); hito statusą, sprendžiant iš nuorašų skaičiaus, įgijusį romansą „Mergaitė iš Stokholmo kabareto“ (LTR 6362/489/, 7299/7/, 7649/238/, 7917/210/); kitas užsienio šlagerius primenančias dainas – „Maža mergaitė kai buvau“, „O Rozmari brangioji“, „Rozita Rozita“, „San Paulo“ (LTR 3642/99/, 7299/13/, 8218/50, 77/, 8235/54/).

PIRMOSIOS SOVIETINĖS KŪRYBOS APRAIŠKOS

Kada į dainų sąsiuvinius įsibrauna sovietiniai tekstai? Prieš atsakydami į šį klausimą apsisibrėšime, kokie kūriniai šiame darbe priskiriami sovietmečio kultūros laukui. Akivaizdu, kad pirmiausia į jį patenka ideologiniai kūriniai¹⁶, tiesmukai šlovinan-

.....
 pradžių (LTR 6362/295–589/). Neturint duomenų apie užrašų atsiradimo kontekstą, galima tik svarstyti, kokios įtakos jiems turėjo sudarytojos amžius, kaip ją paveikė aplinka – mokykla ir artimiausia bendruomenė.

16 Pastebėtina, kad, remiantis dainų sąsiuvinių medžiaga, išskiriamos sovietinių dainų temos gana tiksliai koreliuoja su poetams ir kompozitoriams užsakytų dainų tematika, patvirtinta partinės valdžios (Putinaitė 2019: 80).

tys komunistų partiją, jos lyderius, idealizuojantys sovietinę santvarką ir laimingą žmonių gyvenimą, kryptingai diegiantys tarybinio patriotizmo sampratą. Kitą sovietmečio dainų sąsiuvinuose išryškėjusį repertuaro teminį bloką apibrėžia tautų draugystės idėja. Į jį patenkančių kūrinių poetinis turinys arba muzikinis tekstas tarytum suteikia galimybę prisilytėti prie sovietinių respublikų ar kitų šalių kultūros apraiškų: dozuojant įvairiausių dainų pavyzdžius, buvo kuriama sovietinės visuomenės mobilumo ir kultūrinio atvirumo iliuzija. Tyrimui prieinami šaltiniai leidžia kalbėti apie dar vieną sovietinio repertuaro segmentą, kuriam priskirtume pramogines, su ideologiniais akcentais akivaizdžiai nesusijusias dainas. Lietuvos inkorporavimą į Sovietų Sąjungos sudėtį lydėjusi rusifikacija lėmė rusiškos kultūros agresyvią sklaidą ir rusų kalba užrašytų dainuojamų kūrinių gausėjimą. Žinoma, dainų sąsiuvinuose dominavo lietuviškai užrašyti tekstai, tačiau tarp jų būta nemaža vertimų iš rusų kalbos. Sovietinių, tai yra akivaizdų ar nesunkiai atpažįstamą ideologinį turinį perteikiančių, dainų santykinis kiekis 6–7 dešimtmečiais išlieka gana stabilus: antai iš dvidešimt dviejų sąsiuvinų aštuoniuose randame užrašytas po 1–4, septyniuose – 7–10, likusiuose – po 13–28 sovietines dainas, sudarančias net 20–40 nuošimčių viso repertuaro.

Pirmuosius dainų tekstus, turinčius akivaizdų ideologinį užtaisą, aptinkame palyginti anksti – apie 1941–1943 metus pildytame dainų sąsiuvinyje. Tai dvi, anot Nerijos Putinaitės, griežtai ideologizuojančios dainos – „Internacionalas“ ir „Daina apie Staliną“¹⁷ (LTR 7690/375, 376/), galbūt savininko bičiulių įrašytos į „Dainų vadovėliu“ pavadintą sąsiuvinį ir visiškai kontrastavusios su visu tipiškai tradiciniu 5-ojo dešimtmečio pradžios asmeninių užrašų repertuaru. Labai tikėtina, kad šie dvi „pirmosios kregždės“ buvo nurašytos nuo sovietų valdžios parengto ir 1941 m. pradžioje didžiuliu tiražu – net dvidešimties tūkstančių egzempliorių – išleisto dainų ir poezijos rinkinio *Dainos*¹⁸, kurį redaguoti teko daliai poetui Juozui Kruminui, baigiantis karui pasitraukiančiam į Vakarus. Šios kišeninio formato knygelės, talpinančios penkias dešimtis rinktinių dainų, užduotas turinio sudarymo principas iš dalies pasikartojė ir vėlesniuose sovietines dainas propagavusiuose leidiniuose (*Dainos* 1946; *Dainynas* 1955; KD). 1941 m. išleistą sovietinių dainų rinkinį pradeda iš rusų kalbos versti kūriniai – „Internacionalas“ (iki 1943 m. buvęs Sovietų Sąjungos himnu) ir dar bent pora tuzinų su sovietine tematika ir retorika lietuvių skaitytojus supažindinančių tekstų. Po jų rikiuojasi keletas tik iš pirmo žvilgsnio ideologiškai neutralių – meilės, ilgesio, polėkio, šaunumo gaidomis suskambančių, rusų masinę kultūrą reprezentuojančių – dainų (*Dainos* 1941: 49–55), toliau –

17 Nors didžioji dalis aptariamų dainų autorinės, šiame straipsnyje jų kūrėjai nurodomi tik retais atvejais – čia teikiama pirmenybė sovietmečio dainų tematikai, idėjiniam turiniui.

18 Verta paminėti, kad dar 1940 m. sovietinės lietuviškos ir iš rusų kalbos išverstos eilės jau buvo skelbiamos dažname oficialiojo laikraščio *Darbo Lietuva* numeryje.

lietuvių autorių kūryba, deklaruojanti ištikimybės Stalinui pažadą, džiaugsmingą ryžtą vienytis darbui dėl šalies ir gynybai, tikėjimą ateitimi ir spauda paženklinotos praeities atsižadėjimą (ten pat: 56–70), suaktualinta net „svieto lygintojų“ daina iš Gabrieliaus Landsbergio–Žemkalnio dramos *Blinda*. Tik į pačią pabaigą – kaip savotiška duoklė režimo nacionalinei politikai ir Lietuvos vartotojams – sudėta 13 liaudies dainų ir viena folklorinė stilizacija¹⁹.

Šis nedidelis ekskursas į ankstyvojo sovietmečio spausdintus dainų rinkinius padeda išryškinti keletą mums svarbių dalykų. Rinkiniais platintas turinys, tam tikru mastu atnaujinamas ir papildomas, bet išlaikantis nuoseklų ideologinį kryptingumą, liudijo sovietinio režimo reglamentuotą kultūros politiką. Šie dainynai skelbė oficialiai rekomenduojamą, iš dalies privalomą repertuarą, kurį dažnai rinkdavosi įvairūs saviveiklos kolektyvai. Tokių cenzūruotų dainynų tekstynas gana tiksliai apibrėžia du pokario dešimtmečius viešai skambėjusio dainų repertuaro temines kryptis ir tendencijas, kurioms buvo lemta balansuoti tarp įvairiaučiam kultūros paveldui atstovaujančių ar jį simuliuojančių kūrinių, herojiškos kovos motyvų, euforiškos laimės ir džiugesio gyvenant bekrastėje sovietų šalyje vaizdavimo.

Visų režimui pavaldžių institucijų pastangos pakeisti ar naujai interpretuoti lietuviškos kultūros tekstus buvusios agresyvios ir kryptingos nuo pat sovietinės okupacijos pradžios (Streikus 2018: 47–143; Sirutavičius 2022: 35–96, 188–225). „Naujos sovietinės lietuviškosios tapatybės formavimo“ (Sirutavičius 2022: 37) klausimas netruko būti pritaikytas ir mokyklose: kaip aiškėja iš 1940–1941 mokslo metų pradžios mokyklos programos, kone pagrindiniu tikslu buvo tapęs ideologinių tekstų analizavimas, propagandinių dainų mokymasis (Brundza 2020: 641). Apskritai mokykla tapo vienu svarbiausių visuomenės „kontrolės ir indoktrinacijos segmentų“ (Trimakienė 2007: 45). Antai jau 1940 m. spalio 25 d. Žeimelio progimnazijos Mokytojų tarybos posėdyje, atsižvelgiant į gautą Švietimo liaudies komisariato aplinkraštį, buvo aptariamasi pasirengimas Spalio socialistinės revoliucijos minėjimui mokykloje. Tris dienas trukusio minėjimo baigiamoji – koncertinė – dalis, kurioje dalyvavo visų miestelio mokyklų bendruomenės, buvo sudaryta atsižvelgiant į Sovietų Sąjungoje jau nusistovėjusias panašaus pobūdžio švenčių organizavimo tradicijas. Renginyje pirmiausia skambėjo „Internacionalas“, pademonstruotas sovietinės Lietuvos herbas, vėliau buvo atlikta programa, sudėliota pramaišiu iš liaudiškų šokių bei dainų, taip pat iš rusų ir lietuvių autorių sukurtų, revoliuciniu polėkiu alsuojančių, mokinių deklamuojamų ir dainuojamų kūrinių.

19 Tos pačios lietuvių liaudies dainos, tik nežymiai koreguojant repertuaro diapazoną, skelbtos 1942 ir 1946 m. dainų rinkiniuose, tačiau atrodo, kad senąsias liaudies dainas, kaip galėjusias skatinti nacionalinę savivoką, buvo linkstama eliminuoti iš populiarių ankstyvojo sovietmečio dainynėlių – jas pakeisdavo folkloro stilizacijos, vargais negalais „aptiktos“ lietuvių tarybinės liaudies (Dainynas 1955: 137) ir kitų Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungos (toliau – SSRS) tautų parinktos tradicinės dainos (ten pat: 117–146).

Pastarieji, tokie kaip „Daina apie Staliną“, Salomėjos Nėries „Poema apie Staliną“, Juliaus Janonio eilėraščiai „Naujas rytas“ ir „Kovotojo giesmė“, tapo nepamainomais oficialių renginių atributais²⁰ (Istorija... 776–778). Daugelis panašių valdžios palaiminimą gavusių kūrinių šioje demonstracinėje – viešojoje – aplinkoje iš esmės ir pasiliko, gal išskyrus vieną kitą tarp žmonių prigijusį kūrinių. Šią mintį patvirtina buvusios Panemunėlio mokyklos moksleivės atsiminimai, perteikiantys sudėtingą pokario situaciją, kai žmonėms teko laviruoti tarp viešo, parodomąjo, įvairių rangų valdžios ar kariuomenės atstovų stebimo pasirodymo ir galimybės reikšti nuoširdžius, autentiškus jausmus ir mintis tarp bendraminčių, patikimoje draugijoje:

Kai salėje sėdėdavo uniformuoti vyrai, o kareivėliai iš automatų šaudė Lietuvos partizanus, mes scenoje choru traukėm:

*„...tobie liubimaja, rodnaja armija,
šliot naša rodina piesniu priviet.“*

Klasėje vienas iš kito nusirašinėjome tremtinių dainas ir pusbalsiu mokėme vienas kitą jų melodijas (Zelenkauskienė 2011: 537).

Pokario metų dainų sąsiuviniai kuria išpūdį, jog jų sudarytojai atskirdavo komunistinės ideologijos dvasia sukurtus tekstus: 5-ojo dešimtmečio užrašuose nepavyko aptikti daugiau tokių kūrinių, be minėtųjų dviejų iš dainų knygelės nurašytų, tarsi taranu turėjusių paveikti lietuvių kultūrinę ir pilietinę tapatybę. Žinoma, veikė švelnioji galia: kinas, radijas, spauda, unifikuotas chorinis repertuaras²¹ lėmė, kad žvalios, džiaugsmingą nuotaiką ir patriotinį užsidegimą skleidžiančios, sovietinių švenčių koncertuose skambančios dainos, tokios kaip „Trys tankistai“²² (LTR 4032/99/, 7297/88/), patekdavo ir į sąsiuvinius. Dar lengviau lietuvių dainuojamojoje tradicijoje įsitvirtino kitos su rusų kultūra siejamos dainos. Sovietinių dainų topų viršūnėje neabejotinai buvo atsidūrusi „Katiuša“ (dainų leidiniuose ir sąsiuvinuose dažniau pavadinama „Daina apie mergelę“)²³, apdainuojanti merginos ilgesį šalį saugančiam

.....

20 Pasirengimas panašioms renginiams – „visokiausi revoliucijos švenčių trukdymai“ (ED: 124) – atimdavo daug laiko iš mokytojų, moksleivių ir studentų, keldavo jų pasipiktinimą (Buchaveckas 2014: 10; 2015: 8).

21 Apie pokariu kryptingai formuotą chorų repertuarą, jo ideologizavimą žr. Putinaitė 2019: 95–115.

22 Straipsnyje kabutėse rašomi dainų pavadinimai arba, jei sąsiuvinuose jie nepateikti, – dainų incipitai. Kūrinių pavadinimai ir citatos *pateikiamos ta pačia kalba kaip rankraštyje*. Jei daina užrašyta lietuviškai ir rusiškai (ar kita kalba), pateikiami abu pavadinimai, atskiriami pasviruoju brūkšniu. Nelietuviškų tekstų vertimai pateikiami straipsnio pabaigoje.

Stengtasi nurodyti visus aptariamų dainų variantus su archyvinėmis signatūromis, kuriuos tik pavyko aptikti tirtuose dainų sąsiuvinuose.

23 Sprendžiant iš sąsiuvinų, daina Lietuvoje ėmė plisti pokariu (LTR 3701/48/, 4032/54/, 4267/67/, 6362/303/, 7297/92/, 8020/10, 25/, 8006: 28). Pasak „Katiušos“ integracijai į lietuvių raštiją dėmesį skyrusio Virginijaus Gasiliūno, vienas anksčiausių šios dainos vertimų į lietuvių

kariui, ir „Бродяга“ – kaip manoma, XIX a. pabaigoje sukurta Sibiro katorgininkų. Daina apie klajūną Rusijoje išpopuliarėjo XX a. pradžioje, o tarpukariu šis dramatiško siužeto ir įtraukios romansinės melodijos kūrinys adaptavosi Lietuvoje, – apie anuomet egzistavusius kultūrinius mainus liudija 1939 m. dainų sąsiuvinyje įrašytas šios dainos tekstas (LTR 7690/18/; kitų dainos variantų aptinkama po 1941 m. pildytuose sąsiuvinuose: LTR 7578/71/, 7649/34/, 7907/225/, 8235/59/). Kūrinio siužeto asociacijos su tremtinių likimu (vaizduojamas pabėgimas iš kalėjimo, seniai paliktos šeimos ilgesys ir sugrįžimas į namus) galėjo lemti, kad dainą priėmė ir lietuvių partizaninio judėjimo dalyviai²⁴. Manytina, kad sovietinės kultūros propagavimas gerokai paskatino ir gruzinų poeto Akakijaus Tsereteli 1895 m. sukurto romano „Suliko“ paplitimą. Sovietų Sąjungoje daina ypač išpopuliarėjo po Maskvoje 1937 m. įvykusios Gruzijos kultūros dekados, ir, sakoma, paliko didelį įspūdį pačiam generalisimui. Ilgesingą meilę mirusiai mylimajai išliejančią dainą noriai priėmė ir į romansų lyriką linkę lietuviai (LTR 3701/21/, 3825/57/, 4702/33/, 5697/46/, 7578/37/, 7649/277/, 7907/26/). To patvirtinimą randame 1940 m. Lietuvos provincijos gyvenimo liudininkų memuaruose:

Kaimiečiai, ypač jaunimas, nebuvo abejingi pasikeitimams. Ramus, vienodas gyvenimas nusibosta. Dabar naujovių buvo per akis. Na, kad ir dainos: „Katiuša“, „Suliko“, „Trys tankistai“, „Jeigu karas rytoj“ ir kt. Jos nebuvo priešišškai sutiktos. Jaunuoliai rašėsi jas į dainų sąsiuvinius, bandė dainuoti (Žagarys 2015: 284).

Pirmų penkerių pokario metų dainų sąsiuviniai atskleidžia labai nevienodą, nors pastebimai intensyvėjančią rusiškos ir sovietinės kultūros įtaką, o drauge su ja – ir perduodamą naują pasaulėžiūros modelį. Kai kuriuose sąsiuvinuose bent kiek ryškesnės primestinės ideologinės įtakos nepastebėta²⁵, tačiau 6-ojo ir 7-ojo dešimtmečių sąsiuvinių, kurių kiekviename atrastume nuo kelių iki keliolikos so-

.....
kalbą pasirodė 1940 m. laikraščio *Darbo Lietuva* numeryje, jo literatūriniame įdėkle, pavadintame „Internacionalas ir mūsų populiariausios dainos“ (DL 1940: 15). Lietuviškas teksto vertimas priklauso poeto Jurgio Blekaičio, 1944 m. emigravusio į Vakarų, plunksnai (Gasiliūnas 2014). Pastebėtina, kad „Katiuša“, kaip ir kitos šešios laikraštyje paskelbtos dainos, ilgam įsitvirtino rinktinių sovietinių dainų leidiniuose, tačiau dainų sąsiuvinuose jos, kaip ir „Trijų tankistų“, era baigiasi sulig 6-uoju dešimtmečiu.

Daina pirmą kartą atlikta Rusijoje 1938 m., o Antrojo pasaulinio karo metais ji įgavo itin stiprią patriotinę ir militaristinę potekstę: moterišku Katiušos vardu buvo pavadintas sovietų sukurtas raketų paleidimo įrenginys. Rusijoje kūrinys išlaikė propagandinį užtaisą iki pat šių dienų ir yra siejamas ne tik su šalies karinėmis pergalėmis. Šiame kontekste primintina neseniai nuskambėjusi istorija, kai Tarptautinis sporto arbitražo teismas atmetė Rusijos prašymą nacionalinį himną, skambantį per pasaulio čempionatus ir olimpines žaidynes, pakeisti „Katiuša“ [1].

24 Daina skelbiama knygoje *Sušaudytos dainos* (SD: 72–73).

25 Plg. apie 1944–1951 m. sudarytus dainų sąsiuvinius: LTR 5696, 5698, 6362/591–696/, 7036, 7037, 7649/263–443/, 7907/179–238/, 8156.

vietinės ideologijos persmelktų dainų, skaičiuojame bent porą dešimčių²⁶. Iš šio gan skaitlingo asmeninių užrašų bloko išskirti kūriniai, siejami su sovietine ideologija, leidžia išgryninti gana monolitiniį ano meto oficialiojo repertuaro vaizdą. Tačiau net ir jame įmanoma įžvelgti tam tikrą sovietinės kūrybos dinamiką, kurią liudija atsinaujinantis, nors iš principo tas pačias idėjas generuojantis tekstynas.

Išlikusios kuklios žinios apie dainų sąsiuvinių savininkus, dažniau rekonstruojamos tik iš paskirų užrašuose užfiksuotų detalių, vis dėlto leidžia daugumą jų priskirti jaunimo socialinei grupei. Daugeliu atvejų jaunas dainų kolekcionierių amžius leistų manyti, kad svarbų vaidmenį formuojantis jų savivokai ir kultūriniam tapatumui vaidino švietimo ir kultūros įstaigos, jų įtakos ir kontrolės sferoje buvęs kultūrinis turinys. Prieinamos medžiagos teikiami duomenys leidžia daryti išvadą, kad būtent moksleiviškuose ir studijų metais pildytuose dainų sąsiuvinuose galima tikėtis aptikti daugiau sovietinės kūrybos pavyzdžių. Neretai prievartiniu būdu skatinta saviveikla²⁷ (Daniliauskas 2013: 381; Girdauskienė 2013: 1385–1387; Kriščiukaitienė 2020: 565), ypač dalyvavimas choruose – jų repeticijose, apžiūrose, ištisiniuose pasirošimuose rajoninėms ir respublikinėms dainų šventėms, privalomuosiuose pasirodymuose mokyklų, kolūkių, miestų, rajoninėse šventėse, – prisidėjo prie kontroliuojamo sovietinio repertuaro įtvirtinimo, formavusio ir sovietinio dainų repertuaro įprastumo, pažįstamumo, organiško glaudumo su juo pojūtį. Organizuotą kultūrinę veiklą valdžia laikė priemone kontroliuoti žmonių asmeninį gyvenimą (Putinaitė 2007: 127; 2019: 86, 90).

Lietuviškų dainų sąsiuvinių tradicijos pažinimas leidžia galvoti, kad ne visi į asmeninius užrašus pakliūdavę kūriniai turėdavo tokią pat emocinę vertę jų užrašytojams. Ne vienas tekstas buvo nurašomas vien dėl žinomumo ir atvirksčiai – šviežumo, originalumo, o gal skatinant būtinybei neišsiskirti iš kitų dainų sąsiuvinių turėtojų. Kita vertus, sovietinių dainų variantai asmeniniuose užrašuose neabejotinai rodo jas įsitvirtinus viešajame diskurse. Tos dainos buvo tapusios sovietmečio kasdienybės atributu, asmens savivoką veikusios kultūros savastimi, kultūros, kuri, anot Jurijaus Lotmano, tampa visuomenės „savęs įsivaizdavimo norma“, persikelia „iš teksto srities į realaus kultūrinio kolektyvo elgesio sferą“ (Lotman 2004: 153). Suvokiant, kad šias dainas persirašė sovietmečiu (už)augę, brendę, visuotinę viešojo gyvenimo kontrolę, ideologinį spaudimą ir lietuvių kultūros paveldo perprasminimo vajú patyrę asmenys, tokių kūrinių įvairovė visiškai nestebina. Anaipol – dainų sąsiuviniai, nors ir išlaiko tam tikrą subjektyvumą kūrinių atrankos požiūriu, padeda dokumentuoti ankstyvojo sovietmečio kasdienybės kultūros situaciją. Nors asmeniniuose užrašuose užfiksuotas

26 Žr. LTR 3642, 3825, 4267, 4460, 4702, 4805/1 priedas/, 4957, 5210, 5697, 6362, 6599, 7296, 7297, 7298, 7907/239–319/, 7917, 8006, 8016, 8218, 8235.

27 Vis dėlto reikia paminėti, kad ilgainiui, ypač vėlyvuju sovietmečiu, požiūris į dalyvavimą savi-veikloje keitėsi: žmonių prisiminimuose ši veikla neretai prisimenama kaip maloni, teikianti at-
gaivą, pasitenkinimą.

turinys gana skiriasi nuo medžiagos, patekusios į to paties laikotarpio tautosakos užrašinėtojų sudarytus tautosakos rinkinius, vis dėlto dainų sąsiuvinių tradicijos gyvybingumas, pasireiškiantis jam būdinga sklaida, varijavimu, rodo, kad jame užfiksuotas turinys ne tik buvo oficialiosios, režimo palaikomos kultūros reiškinys, bet tam tikru mastu įsiliejo ir folklorinės komunikacijos lauką²⁸.

Svarbiausias į sąsiuvinius patekdavusių sovietinių dainų šaltinis buvo masinė kultūra, skleidžiama anuomet įprastomis masinės komunikacijos priemonėmis – per spaudą, radiją, kiną, televiziją²⁹, muzikos įrašus, o organizuota, valdžios skatinama ir prižiūrima muzikinė saviveikla prisidėdavo prie tokio repertuaro įtvirtinimo, palaikymo, net tapdavo išlikimo laidininke.

SOVIETINIŲ DAINŲ IDEOLOGINIO TURINIO AKCENTAI

Kas nusako sovietinių dainų savitumą, kuo jos išsiskiria iš viso mūsų tiriamos dainų sąsiuvinių imties repertuaro? Tekstų, kuriais bandyta žmonių sąmonėje įdiegti komunistinės ideologijos nuostatas, įtvirtinti juos į konstruojamos sovietinės kultūros kontekstą, aptinkame išties nemažai. Pagrindiniais išskirtiniais sovietinių dainų bruožais laikytume būdingą turinį, kurį nusako, ko gero, ryškiausiai perteikiamos patriotinė, karinė ir tautų draugystės temos³⁰, taip pat patosu, pozityvumu ir optimizmu persmelktą kūrinų nuotaiką³¹, atitikusią valdžios oficialiai remiamą „deklaratyvią viešą optimistinę retoriką“ (Vaiseta 2014: 150).

.....

- 28 Iš tiesų tam, kad galėtume kalbėti apie daugelio naujoviškų, autorinių, ypač populiariosios muzikos kategorijai priskiriamų dainų paplitimą, įsitvirtinimą ankstyvojo sovietmečio dainuojamojoje tradicijoje, vis dar stokojame duomenų. Šie kūriniai nebuvo nuosekliau sisteminami Lietuvos liaudies dainų kataloge.
- 29 Pirmąsias Lietuvos televizijos programas pradėta rodyti 6-ojo dešimtmečio pabaigoje, o Maskvos televizija buvo transliuojama nuo 1962-ųjų. Kaip rašo N. Putinaitė, „[t]elevizija 1966 m. jau buvo pasiekusi lietuviškus kolūkius ir formavo visai kito tipo populiariosios kultūros vartotoją“ (Putinaitė 2019: 119). Masinės kultūros nulemti dainuojamojo repertuaro pokyčiai netrunka išryškėti 7-ojo dešimtmečio pabaigos ir vėlesniuose dainų sąsiuvinuose.
- 30 Kad šie ideologiniai akcentai – kultūros sovietizavimo svertai – buvo pabrėžiami kaip svarbūs Lietuvos partinės organizacijos veiklos uždaviniai, matyti iš Lietuvos komunistų partijos centro komiteto pirmojo sekretoriaus Antano Sniečkaus kalbos, pasakytos 1944 m.: „Partinės organizacijos privalo auklėti gyventojus tarybinio patriotizmo dvasia, ištikimybės tarybinei tėvynei dvasia, stiprinti tautų draugystę. Kaip ypatingai svarbų mūsų partinių organizacijų uždavinį reikia pabrėžti būtinumą diegti darbo žmonėms draugystės ir dėkingumo didžiai rusų tautai jausmus, puoselėti rusų ir lietuvių tautų bendros kovos ir istorinės draugystės tradicijas“ (Bagušauskas, Streikus 2005: 44).
- 31 Sovietinių dainų entuziazmas ir optimizmas buvo iškeliamas kaip priešprieša buržuazinio laikotarpio kūrybai: „Bažnytinių choralų įtaka, dirbtinis dainos muzikinės formos apsunkinimas, nusiminimo, pesimistinių motyvų kaip neva būdingo liaudies kūrybos nacionalinio bruožo iškėlimas į pirmą planą, – visa tai rodo buržuazinės ideologijos liekanų įtaką lietuvių tarybinių kompozitorių kūrybai“ (Bagušauskas, Streikus 2005: 182). Tendencija idealizuoti tikrovę išliko ir vėlyvuosiu sovietmečiu (Vaiseta 2014: 150–153).

Patriotizmo³² temą laikytume pagrindine, visa apimančia, nes siekiant sutelkti, vienyti sovietinę visuomenę, skatinti jos patriotiškumą iš esmės buvo pajungtos visos kultūros sritys, mobilizuoti meno kūrėjai. Į sovietmečio dainų sąsiuvinius patekusiuose iš rusų kalbos verstuose ir lietuvių poetų sueiliuotuose tekstuose tiesmukai reiškiami ištikimybė komunizmo idėjai, šalies vadams Leninui ir Stalinui, meilė ir padėka partijai, šlovinama Spalio socialistinė revoliucija³³. Tekstų nuorašai sąsiuvinuose rodo, kad buvo palaikomos, nuolat aktualizuojamos režimui ideologiškai artimos revoliucinės XIX a. pabaigos – XX a. pradžios socialistinio darbininkų judėjimo nuotaikos. Jas padėjo skleisti Sovietų Sąjungoje chrestomatinėmis tapusios dainos. Viena jų – rusų revoliucionieriaus, poeto Leonido Radino XIX a. pabaigoje sukurta „Drąsiai, draugai, koja kojon“ (LTR 3825/38/, 4805/16/), dainuojama pritaikius vokiško kūrinio melodiją. Žodžius kitai dainai, žinomai pavadinimu „Jaunoji gvardija“ (LTR 4805/1/), 1922 m. parašė Aleksandras Bezymianskis, sekdamas vokiečio Arnoldo Heinricho Eildermanno 1907 m. sukurta darbininkų judėjimo daina. Minėtina, kad rusiškoji kūrinio versija tapo neoficialiu SSRS komjaunimo himnu, tačiau šioje istorijoje intriguoja ir tai, kad tekstas būdavo giedamas pritaikius ir vėl „skolintą“ melodiją, pagal kurią atliekamas oficialus Austrijos Tirolio žemės himnas. Komunistinės valstybės solidarumas su kitų Europos šalių socialistiniu judėjimu paskatino perimti ir su jais susijusias dainas. Tokia tapo vaikų chorams adaptuota viena garsiausių XX a. pradžios Italijos darbininkų judėjimo dainų „Bandiera Rossa“, dar žinoma kaip „Avanti Popolo“. Viename moksleivės dainų sąsiuvinyje ją randame užrašytą trimis kalbomis – po posmą lietuviškai, rusiškai ir itališkai (LTR 4805/60/). Akivaizdus komunistinio ir internacionalinio ugdymo pavyzdys!

Prie revoliucinį patosą skleidžiančių kūrinių šliejasi neką mažiau energingos ir ideologiškai angažuotos jaunuomenės dainos, pritaikytos komunistinės šalies vaikų ir jaunimo organizacijų nariams. Jos – apie Lenino keliu pradėjusius žengti spaliukus (LTR 1702/95/), skambant būgno garsams žygiuojančius, medžius sodinančius ar kerštu už tuos, kurie žuvo gindami šalį, užsidegančius pionierius (LTR 4702/28/, 4805/19, 38/, 7298/36/). Prie pionieriško repertuaro turiniu labai lengvai pritapo 7-ojo dešimtmečio pradžioje sukurta ir netrukus milžiniško populiarumo sulaukusi daina „Te visad šviečia saulė“ (LTR 3825/43, 46/, 4805/39/), su vaikišku paprastumu deklaravusi taikos pasaulyje siekį. Sovietinio jaunimo dainose įamžintas komjaunuolio paveikslas kūrė aktyvaus, veržlaus, teisingai besielgiančio visuomenės nario įvaizdį: jis pasiryžęs žengti dar nemintais keliais, įsilieti į gamyklos kolektyvo

32 Straipsnyje aptariama išimtinai *sovietinio patriotizmo* išraiška dainose. Apie patriotizmo sąvokos turinio raidą plačiau žr. Sinica 2015. Apie tarybinio patriotizmo sampratą sovietmečiu dar žr. Smetona 2021: 52–53.

33 Apie tai liudija į dainų sąsiuvinius perrašytos dainos „Partijai“ („Į kiekvieną kampelį gimtinės...“ LTR 4660/146/), „Mūs šalis įstabi“ LTR 4805/1/, Vytauto Montvilos „Daina apie Leniną“ LTR 4805/15/, „Į tolį bėga ilgas kelias“ LTR 4660/148/.

šurmuli (LTR 4905/41/, 7298/16, 17/), o vengiančiuosius darbo palydi su pašaipu ir pasmerkimu. Ar ne komjaunuoliškus svarstymus, Lietuvoje pasigirdusius jau pirmaisiais sovietinės santvarkos metais, primena socialine kritika³⁴ dvelkiantis kūrinys „Išlaikytinė“ (LTR 3825/133/) apie mokslus baigusią, tačiau bet kokio siūlomo darbo kolūkyje atsisakančią merginą? Sprendžiant iš kūrinių retorikos, sovietinio jaunimo gyvenimas turėjo išsiskirti veržlumu, polėkiu, pasiryžimu atsakyti ankstesnio gyvenimo būdo dėl neabejotinai šviesios ateities vizijos³⁵. Tačiau bene labiausiai komjaunuoliško pasišventimo tėvynei yra persmelktos karinės tematikos dainos (apie tai bus kalbama toliau).

Ypač gausiai dainų sąsiuvinuose reprezentuojami kūriniai, demonstruojantys tarybų šalies karinę galią, kovinę dvasią, heroizmą, eilinių žmonių pasiryžimą saugoti ir ginti tėvynę. Ši patriotinį tekstinę sudarančios dainos siejamos ne tik su, kaip galima manyti, aktualiausia – Antrojo pasaulinio karo – patirtimi bei pokario realybe, bet ir su ankstesniais Rusijos istorinei atminčiai svarbiais, nors lietuviams tolimais įvykiais. Iš tokių primintinos bent kelios: maršas „Variago’ žuvinimas“ (LTR 8006: 33–34, 8016/29/) – jis, nors ir persmelktas ryžto nepasiduoti priešui, buvo sukurtas siekiant pagerbti Ramiajame vandenyne per Rusijos–Japonijos karą XX a. pradžioje nuskandintą rusų kreiserį, – ir dar senesniuose laikuose patriotizmo ir Rusijos istorijos išskirtinumo apraiškų ieškanti daina apie XVII a. Rusijos valstiečių sukilėlių vado Stepano Razino herojiškumą „Ten, prie Volgos, uola“, sukurta dar 1870 m. ir, sprendžiant iš perrašų skaičiaus, turėjusi įsiminti dažnam lietuviui (LTR 4267/37/, 5210/175/, 6599/35/, 7297/97/). Prie jų šliejasi pora dainų, nukeliančių į Rusijos 1917–1922 m. pilietinio karo laikus: viena, specialiai sukurta 1928 m. Raudonosios Armijos dainų ansamblui, aukština Vasilijaus Čiapajevio ir jo vadovaujamo pulko šaunumą („Гулял по Уралу Чапаев герой“ LTR 7961/17/), kita pasakoja apie komjaunuolį Semiono Budiono pulko karį, mirštantį už liaudį Rusijos pilietiniame kare („Ten, už upės, toli skaidriai degė laužai“ LTR 4957/14/, 8016/55/). Regis, su tais pačiais istoriniais įvykiais siejama ir daina „Дан приказ ему на запад“³⁶ (LTR 7961/22/) apie įsimylėjėlių komjaunuolių poros išsiskyrimą gavus skirtingas kovines užduotis. Į šią istorinėmis ir karinėmis gijomis susijusių dainų gretą dera jau minėtoji „Trijų tankistų“³⁷ daina,

34 Apie sovietmečio kritikos mechanizmą ir satyrą kaip ideologizuotos kritikos įrankį žr. Vaiseta 2014: 158–179, 259–292.

35 Płg. keletą kūrinių: „Веет свежестью ночь сибирская“ LTR 3642/108/; „Песня о тревожной молодости / Daina apie neramią jaunystę“ LTR 3825/44, 48/; „Pavasaris“ LTR 8006: 146.

36 Daina, žinoma pavadinimu „Прощальная комсомольская“, buvo sukurta 1937 m. pateko ir į pirmuosius lietuviškai išleistus sovietinių dainų rinkinius (Dainos 1941: 35–36; Dainos 1946: 54–55).

37 Ši karinės tematikos daina rusų kalba pirmą kartą viešai nuskambėjo 1939 m. rusų komedijoje filme „Трактористы“. Kūrinys netruko išpopuliarėti ir netgi buvo laikomas neoficialiu SSRS pasieniečių ir kariuomenės tankų pajėgų himnu.

įamžinanti didvyrišką tanko ekipažo, 1938 m. dalyvavusio mūšyje su Japonija prie Chasano ežero Tolimuosiuose Rytuose, poelgi. Įdomu, kad dainą netgi pamėgin-ta priartinti prie Lietuvos realių: tekste minima Amūro upė pakeista lietuviams kur kas artimesniu Nevėžiu, tačiau paliktas prie pakoreguotos geografinės aplinkos visiškai nederantis (galbūt todėl, kad nesuprantamas?) priešo – samurajų – įvar-dijimas (LTR 4032/99/). Lietuviškąjį istorinį–herojinį kontekstą reprezentuoja so-vietinių partizanų naratyvas, užrašuose perteikiamas S. Nėries poema „Marytė“ (LTR 4957/38/), ir veikiausiai vaikų istorinei atminčiai formuoti sukurta, lietuvių liaudies dainų poetiką stilizuojanti daina „Šermukšnėlis svaigsta kruvinais karo-liais“ (LTR 4660/49/).

Nuolatinės karinės parengties, mobilizacijos nuotaikas visuomenėje turėjo palaikyti ir skatinti kūriniai, vaizduojantys karių budėjimą, pasiryžimą kiekvieną akimir-ką stoti ginti tėvynės sausumos ir jūrines sienas. Iškalbingos jau vien pirmosios šių kūrinų eilutės, kuriančios tolimų, nesvetingų didžiosios tėvynės pakraščius vaizdus, o jų atšiaurumas proporcingas gynėjų drąsai: „Plazda vėliavos raudonos vandenynų gelmėse“ LTR 7297/135/, 8235/77/; „Sudiev jums, kalnynai uolingi, Tėvynė mus šaukia mūšin“ LTR 8016/77/³⁸; „Po marias ir vandenynus su raudona vėliava“ LTR 8006: 10; „Ant tykio ir ramio Dunojaus krantų“ LTR 5210/319/; „Siautėjo, siautėjo, siautėjo pūgos virš mūsų“ LTR 4957/13/; „Ech, keleliai, dulkių pilni, Šal-čiai ir pavojai, o vis tiek eini“ LTR 8235/72/ (tekstas rusų k. – LTR 7961/7/). Įdo-mu, kad rusų patriotinėms dainoms itin būdinga su jūra ir kariniu laivynu susijusių, kovinę dvasią žadinančių siužetų gausa, karinės tarnybos jūrų laivyne romantizavi-mas³⁹, o štai lietuvių poezijoje ši tema plėtojama nepalyginti kukliau.

Panašią parengties, budrumo laikyseną skleidė daugelis sovietinių dainų, regis, kryptingai adresuotų jaunajai, komjaunuoliškai – entuziastingiausių ir uoliausių šalies piliečių – kartai. Tokią sutelkiančią dvasią turėjo skleisti dainos apie mūšin už

.....
38 Daina gyvavo ir šiek tiek kitu vertimu („Sudie jūs, snieguotos viršūnės, Į žygį tėvynė mus šauks...“ LTR 8235/86/), buvo dainuota ir originalo kalba – rusiškai („Прощайте скалистые горы, на подвиг Отчизна зовет...“ LTR 7961/8/). 1943 m. sukurta daina išpopuliarėjo po karo, pradėta transliuoti per radiją.

39 Pavyzdžiui, dainos „Белокрылые чайки“ („Кольшится даль голубая, невидно нигде берегов...“ LTR 7961/55/); „Vakarų ooste“ („Užtraukim, draugai, te jūros garsai mus auštant į mūsų lydės...“ LTR 4957/43/, 7961/4, 38/, 8006: 64–65).

Šiame marinistiniame–militaristiniame dainų sąsiuvinių turinio kontekste trumpai užsiminsime, kad aviacijos tema sulaukė kiek mažiau dėmesio – pavyko pastebėti tik porą šiai temai skirtų, kaip paprastai, energingų, nuotaiką keliančių dainų. Viena jų dainų sąsiuvinyje įrašyta lietuviškai pavadinimu „Į saulę“ (LTR 7297/87/, originalus pavadinimas – „Марш авиаторов“), sukurta 1923 m., o nuo 1933-ųjų tapusi oficialiu SSRS karinių oro pajėgų himnu. Antroji – „Пора в путь-дорогу“ (LTR 8016/31/) – išpopuliarėjo nuskambėjusi 1945 m. filme apie karo lakūnus „Небесный тихоход“. Lietuvoje kaip „Lakūnų daina“ plito ir jos lietuviškas vertimas: „Lietingą vakarą, vakarą, vakarą...“ (LTR 7297/70/).

tėvynę stojusių komjaunuolių ryžtą ir paaukotą gyvybę („Pranešė trimitai: naujas pavojus“ LTR 7917/229/; „За фабричной заставой“⁴⁰ LTR 3642/98/). Tačiau nuslopus revoliuciniam patosui ir tiesmukam patriotizmo skatinimui, būdingam Antrojo pasaulinio karo pradžios poezijai, o kartais ir atviros neapykantos persmelktai, kerštauti kurstančiai retorikai, naujose dainose vis dažniau ją prigesina, pakeičia jautrus lyrizmas, susipynęs su karo sūkurin patekusių jaunuolių susižavėjimo, meilės, gaudulį keliančio išsiskyrimo vaizdais. Tarp tokių – svajingu lyriškumu ar žaismingumu klausytojus patraukusios dainos „Juodbruvėlė“⁴¹ („Žiūriu: švintant pas kaimynus vos tik ima aušt diena...“ LTR 4660/74/, 7297/7/, 8218/71/, 8235/80/), „Моя любимая“ („Я уходил тогда в поход...“ LTR 7961/27/), „На солнечной поляночке“⁴² LTR 7961/33/, „Татjana“⁴³ („Debesėlyje žvaigždė plevena...“ LTR 7961/11/), „Эсминец на рейде у моря стоял“ LTR 4267/48/, „Темная ночь, только пули свистят по степи“ LTR 8016/40/.

Iš sovietmečio rusų ir lietuvių poetų kūrybos į dainų sąsiuvinius ir, neabejotina, realius pasidainavimus pateko išlydėjimo į privalomąją karo tarnybą tema, taip pat išsiskleidžianti pluoštelyje kūrinų: „Жди солдата“ („Ой красивы над Волгой закаты, Ты меня провожала в солдаты...“ LTR 4660/108/); „Матросские ночи“ („Ой, за морями, бурей полными...“ LTR 8218/72/); „Jūrininko daina“ („Jau miestą gaubia sutema...“ LTR 6362/27/); „Palydų daina“ („Pasilik sveika, mergele, ir sena močiute...“ LTR 8006: 74–75).

Pokario pirmojo dešimtmečio dainų sąsiuvinuose labiau į akis krinta asmens kovingumą, gynybinę laikyseną ir šalies karinę galią pabrėžiantys kūriniai, o štai vėliau gerokai pagausėja kolektyvinį triūsą⁴⁴, ypač kolūkinę sistemą, buitį ir darbą kolektyviniame ūkyje idealizuojančių dainų. Partinės valdžios užsakymu kuriamos ir platinamos tokios dainos diegė vienodą, „teisingą“ nuotaiką, kurią apibūdintų tokie raktiniai žodžiai kaip *laimė, naujumas, gerovė, ateitis, laisvė, smagumas, jaunystė*. Iš kolūkinės tematikos dainų bene daugiausia kartų į sąsiuvinius buvo nurašyta „Ant Nemuno kranto“ („Kur Nemunas teka, ten naująją vagą Laukuos traktoristas vagoja giliai...“ LTR 4660/109/, taip pat LTR 8016/40/, 4957/25/,

40 Tai buvusi populiari sovietinė daina, parašyta 1956 m. kino filmui „Они были первыми“ apie kovą su sovietų valdžios priešais 1918 metais.

41 Moldavų liaudies muzikos stiliumi 1940 m. sukurta daina buvo skirta Rusijos pilietinio karo partizanėms pašlovinti, tačiau klausytojų auditorijai ji asocijavosi su Moldavijoje veikusiais Antrojo pasaulinio karo sovietiniais partizanais. Šią dainą randame jau 5-ojo dešimtmečio pabaigos dainų sąsiuvinuose, o netrukus kūrinys įtrauktas ir į sovietinių dainų leidinį pavadinimu „Moldavaitė“ (žr. Dainynas 1955: 184–187).

42 Originalus dainos pavadinimas – „Тальяночка“.

43 Daina paplito nuskambėjusi kino filme „Нормандия–Неман“ (1960), pasakojančiame apie Ant-rajame pasauliniame kare kovojusią prancūzų eskadrilę.

44 Plg. „Rytmečio žemė“ („Tu, mano žeme, nebuvai dar niekad taip nuostabiai išaugusi, šviesi...“ LTR 4805/44/); „Iš plačiųjų laukų atžygiuoja kolektyvinio darbo grandis...“ LTR 8016/25/.

LTR 8006: 76–77)⁴⁵, o įtraukimas į dainų švenčių repertuarą pavertė ją „ideologiniu hitu“ (Putinaitė 2019: 114). Kolūkio darbininkų kasdienybė vaizduota kaip lydima linksmų dainų („Gimtais laukais jau eina Pavasaris smagus...“ LTR 3642/14/, 8006: 30), o vakarais jas keičia lyrizmu alsuojanti ramybė (plg. „Naktys kolūkyje“ LTR 4805/11/; „Snaudžia gliuosniai, pasvirę prie upės“ LTR 8016/51/). Jos turėjo tapti emociniu užtaisu, formuojančiu žmonių nuotaikas ir mintis. Patrauklumo kolektyvinių ūkių idėjai bandyta suteikti bendrą žmonių darbą ir kartu leidžiamą laisvalaikį pateikiant kaip pramogą – tam netgi pasinaudojama sąsajomis su įvairiais muzikos ir šokių žanrais. Šitaip su kolūkio laukus vagojančių traktorių įvaizdžiu buvo susietas maršas („Traktoristų maršas“ LTR 7297/90/), o su šviesios skaityklos ir komunizmo spinduliais nutviektų laukų kuriama nuotaika – valsas („Kolūkietiškas valsas“ LTR 3825/41/). Nesibodėta – o gal kaip tik buvo siekta – parodyti, jog neatsiliekama nuo vakarietišku masinės kultūros tendencijų, kolūkių kasdienybei suteikiant dinamišką užsienyje atsiradusių pramoginių šokių – letkio ir šeiko ritmą (plg. „Kolūkietiškas letkis“ LTR 4702/13/; „Kolūkietiškas šeikas“ LTR 4702/51/).

Ideologinis tinklas, modeliavęs visuomenės santykį su kolūkine sistema ir kursėtę patirti dėkingumą partijai, buvo užmestas ir ant moksleivių auditorijos. Antai 6-ojo dešimtmečio pabaigoje akivaizdžiai vidurinėje mokykloje pildyto dainų sąsiuvinio turiniui įtakos turėjo švietimo ir kultūrinės edukacijos sistema. Į sąsiuvinio puslapius sugulė ne tik jaunesniojo mokyklinio amžiaus vaikams pritaikytos kolūkiečių darbštumą, žvalumą vaizduojančios dainos (LTR 4660/26⁴⁶, 113, 147, 150, 151, 159, 163/), bet ir posmai, gretinantys su darbo žmonių išnaudojimu tapatinamą praeitį ir lygybę, laisvę suteikiančią dabartį, – į juos įpinami deklaratyvūs priesakai, pažadai ar jau išsipildžiusios laimės patvirtinimas (LTR 4660/55, 153, 161, 162/).

Tokios laimės pažadu tapo dainos, viliojančios galimybe nugalėti, sutramdyti, sukultūrinti, pajungti sovietinio žmogaus poreikiams naujas, atšiaurias didžiausios pasaulio valstybės teritorijas. Viena tokių – prasidėjus plėšinių įsisavinimo vajui valdžios užsakymu 1954 m. sukurta ir Rusijoje netrukusi išpopuliarėti daina „Едут новоселы“ LTR 3642/25/ (lietuviška versija – „Nausėdžiai atvažiuoja“ LTR 3642/30/, 4660/133/), į lietuvių kultūros diskursą įtraukusi plėšinių užkariavimo, naujų tarybinių ūkių steigimo ir persikėlėlių naujakurių temą.

45 Eduardas Mieželaitis ir Balys Dvarionas šią dainą sukūrė kino filmui „Aušra prie Nemuno“ (1953). Dainos melodijos fragmentas, straipsnio autorės atminimu, sovietmečiu netgi buvo pasirinktas Lietuvos televizijos programos šaukiniu.

46 Pasikėsinus į autentiškas, 1948 m. Petro Keidošiaus parašytas eiles „Skambėk, pavasarėli, vai lingu lingu lia“, jos buvo suaktualintos prikaišiojus kolūkio, laimingų kolūkiečių ir Tarybų Lietuvos paminėjimų: „Žydėkit, gelsvos gėlės, Kolūkio lankoje“; „Laimingi kolūkiečiai Pamoja nuo vagos“; „Kaip mes kolūkin einam Pavasario keliu“; „Tu mano mylimiausia Tarybų Lietuva“.

Kita – „Rašykite, mergaitės“ LTR 7961/12/ (originalus pavadinimas „Пишите нам, подружки“), sąsiuvinių sudarytojams turbūt įsiminusi iš rusiško kino filmo „Испытание верности“ (1954) ir, atsižvelgiant į jo siužetą, asocijavusis su geležinkelinių statybomis Sibiro toliuose.

Į neišsemiamą dainų patriotine tematika repertuarą įsilieja kūriniai tėvynės sargybos tema. Viena iš dažniau perrašintų į sąsiuvinius dainų buvo „Tolumoje, tolumoje rūkas stepėj klajoja“ (LTR 5697/40/, 6599/63/, 7297/126/, 8016/91/, 8235/87/), sukurta tuoj po karo ir lietuvių klausytojus galėjusi patraukti rusų žemę nuo priešų saugančio kario šablonišką situaciją sušvelninančiu idilišku gamtos peizažu, užliūliuojančiomis meilės ir ilgesio gaidomis. Prie kitos, vos kartą dainų sąsiuvinyje aptiktos dainos „Virš Maskvos gimos, tolumoje nakties“ LTR 8218/70/ (originalus pavadinimas „Песня о фонарике“) stabtelėsime tik kaip prie dar vieno užsakomojo propagandinio repertuaro pavyzdžio: pirmaisiais Didžiojo tėvynės karo metais specialiai sukurta NKVD – Vidaus reikalų liaudies komisariato – dainų ir šokių ansamblui, ji pasakoja apie Maskvos apsaugą nuo priešo oro antpuolių. Nuo sceninio įprasminimo atskirtą, vien į žibintuvėlio („kišeninės lempelės“) garbystumą sutelktą dainos poetinį vaizdą lengviau suprasti, jei žinai, kokia svarbi ši priemonė buvo karo sargybiniais ir paprastais miestiečiams naktį neapšviestame mieste per oro pavojų.

Sovietinės, daugiausia rusų kūrėjų dainos lietuvių kultūros lauką užtvindė ir nauju kraštovaizdžiu. Dainų sąsiuvinuose, šalia folklorinių ir autorinių dainų, kuriose atpažįstamas lietuvių tradicinei pasaulėjautai įprastas, savas gamtovaizdis, ypač ryškiai išsiskiria platumų, tolumų, aukštumų poetinis vizualizavimas. Toks geografinių erdvių ar konkrečių istoriškai, politiškai reikšmingų objektų poetizavimas taip pat tarnavo propagandiniam tikslams – suteikdavo papildomą emocinį toną komjaunuoliškam azartui, kuriuo alsavo ankstyvojo sovietmečio dainos, ir šitaip savotiškai žemindavo, įvietindavo patriotinę nuotaiką, įrėmindavo jos įtakos lauką. Prikišamai vaizduojant tarybų šalies didumą, neabejotinai siekta sukurti jos galios, didingumo įspūdį ir taip sustiprinti sovietinio žmogaus laisvės bei galimybių pojūtį. Prabilus apie dainų kraštovaizdžio poetiką ne vienas, patyręs sovietmetį, greičiausiai prisimins dainą „Ir platus gi kraštas mūs gimtasis“⁴⁷. Šiame propagandiniame kūrinyje sudėti svarbiausi komunizmo ideologiniai akcentai. Vis dėlto, nors ir dažnai skambėdavusi viešojoje erdvėje, dainų sąsiuvinuose ji nėra dažna: pavyko aptikti tik vieną nuorašą (LTR 5210/257/).

Jei dainų sąsiuvinius vertinsime kaip reprezentatyvų sovietmečiu skambėjusio repertuaro atspindį, jie paliudys, kad išskirtinio kūrėjų dėmesio sulaukė pagrindinis tarybinės šalies miestas – Maskva, dainose adoruojama, vaizduojama gyvybinga,

47 Daina „Широка страна моя родная“ pirmą kartą nuskambėjo 1936 m. pasirodžiusiame kino filme „Цирк“.

jaunatviška, veržli, nenugalėta („Mus sveikina medžiai alėjų“, var. „Mus gatvė triukšmingai sutiko“ LTR 7297/53, 130/, 7917/38/, 8218/43/; „Draugai, man Lenino kalnai patinka“ LTR 7297/129/, 8016/7/; „Iš plačiųjų laukų atžygiuoja“ LTR 8016/25/, 8006: 9–10; „Švelniomis aušromis nusidažo“ LTR 5210/309/). Į kitą grupę sukrinta kūriniai, prie ramių lietuviškų lygumų pratusį žvilgsnį nukalinantys link nepažįstamo, tolimo kraštovaizdžio objektų (lietuvių folklorinėje tradicijoje atpažįstamų gal tik lietuvių tremtinių dainose) ir taip bandantys išplėsti ir įtvirtinti naują tėvynės sampratą. Stepių, ledynų, taigos, uolėtų viršukalnių, kurganų, Rusijos ir kitų sovietinių respublikų miestų, upių, kitų vietovių vardais žmonėms buvo diegiamas patriotinis, romantinis, emociškai pozityvus santykis su didžiąja tėvyne (pavyzdžiui, dainos „Žiguliai“ LTR 8016/93/; „Žydroji taiga“ LTR 4702/136/; „Baltose platybėse“ LTR 3825/3/; „Volga“ LTR 7297/1/; „Yra Rusijoje stepė Oriolo“ LTR 8006: 165; „Daug dainų apie Volgą dainuota“ LTR 8006: 71–72; „Вечер свежестью ночь сибирская“ LTR 3642/108/; „Prie Gorkio miestužio“ LTR 8006: 116–117; „Tavo kelias per stepę vingiuoja“ LTR 4967/51/ ir kitos). Atrodytų, net ir rusiškos lyrinės dainos, pasakojančios apie merginą, negalinčią išsirinkti sau mielesnio iš dviejų vaikinų – tekintojo ir kalvio, pavadinimas „Uralo šermukšnėlė“ įrėmina ją tolimose Rusijos platybėse, fone veikiant gamyklai (sic!) ir dundant traukiniams. Beje, pramoninis, kaip ir su kolektyviniu žemės ūkiu susijęs, fonas poezijoje, kaip tam tikra duoklė proletariatui, – būdingas ankstyvojo sovietmečio dainų bruožas. Pirmą kartą viešai atlikta 1953 m. koncerte Maskvoje, nuo 1955-ųjų ši daina jau lietuviškai ir rusiškai persirašoma į dainų sąsiuvinius (LTR 3642/24/, 4660/33, 67/, 4957/6/, 6362/238/, 6599/75/, 7907/308/). Panašia temine-idėjine linkme, adaptuodami plačiosios šalies vaizdinį, privalėjo kurti ir lietuvių poetai: „Už laisvą vėją greičiau, greičiau, Už šviesią saulę aukščiau, aukščiau Jaunystė gali po plačią šalį, Po plačią šalį laisvai skrajot“⁴⁸ (LTR 3642/15/, 3825/40/). Toliai buvo pasiekiami, erdvės įveikiamos kelionėmis traukiniu, taip pat spinduliuojančiomis džiugesį, laukimą, išsipildymą, perspektyvos turėjimą („Keliai keleliai“ LTR 7297/134/; „Traukinių dainelė“ LTR 4702/8/; „Keleivio daina“ LTR 8006: 66; „Išlydėk mane į kelią“ LTR 7961/25/).

Kelionės, žygio motyvas kaip sovietinių dainų *locus communis* būdingas iš pirmo žvilgsnio lengvai, smagiai dainelei „Linksmas vėjas“, specialiai sukurtai pagal Jules’io Verne’o romaną pastatytam rusų filmui „Дети капитана Гранта“ (1936). Tačiau ir ji turi aiškų propagandinį užtaisą: laivui skrodžiant vandenynus, vaikas išdai nuoja troškimą, kad pasaulis sužinotų apie darbo didvyrius, karius ir jo tikėjimą, jog „laimė gims kovos aiduos“ (LTR 7297/91/; trumpesnis var. – LTR 8218/57/)⁴⁹.

48 Justino Marcinkevičiaus ir B. Dvariono dainos „Jaunystė“ priedainis.

49 Neatsitiktinai daina buvo įtraukta į pirmuosius sovietinių dainų leidinius (Dainos 1941: 44–46; Dainos 1946: 46–47).

Įdomu, ar filmo kūrėjams ir žiūrovams neužkliuvo, kad toks tekstas buvo įdėtas jaunam personažui – kolonijinės imperijos atstovui – škotų berniukui Robertui Grantui į lūpas. Greičiausiai dėl nuotaikos skaidrumo ir žvalumo bei sąsajos su jaunu veikėju daina netruko prigyti pionieriškų dainų repertuare⁵⁰.

Su veržlumo konceptu sovietmečio estradinėje kūryboje siejosi ir kosmoso užkariavimo tema, itin svarbi valdžios propagandai. Ji leido ištrukti iš vien horizontaliai aprėpiamos, įveikiamos erdvės įsisavinimo ir išsiskleidė keliose dešimtyse dainų, įprasminusių ypatingą savo šalies pasiekimą (dėl kurio ji iš tiesų galėjo rungtyniauti su Vakarų pasauliu) – Žemės traukos įveikimą, uždegusį 7-ojo dešimtmečio sovietinę visuomenę, – ir sukėlė euforišką pasididžiavimo jausmą. Iš gausaus populiariausių dainų apie kosmosą sąrašo⁵¹ dainų sąsiuvinuose pavyko aptikti dvi: rusų kalba užrašytą ir savo laiku Rusijoje hitu tapusią „Четырнадцать минут до старта“⁵² LTR 3825/45/ ir saviveiklos ansambliuose pritapusią lietuviškai dainuotą „Ir Marse baltos obelys žydės“⁵³ LTR 4702/11/, pamėgtą iš 1963 m. sovietinio fantastinio filmo „Мечте навстречу“. Šiam reikšmingam mokslo ir technikos laimėjimui duoklę atidavė ir lietuvių kūrėjai: „Kosmonautų daina“ pavadintos Kosto Kubilinsko eilės taip pat puikuoja si mokslėiviško dainų sąsiuvinio puslapiuose: „Į saulę, į saulę, į saulę, Kur skraido svajonių sparnai...“ LTR 4805/5/.

Sovietmečio dainų sąsiuvinų turinio apžvalga atskleidžia kultūros – kryptingai ir nuosekliai naudoto švelniosios galios įrankio – poveikį⁵⁴. Dainos, visų pirma platintos oficialiais komunikacijos kanalais, buvo viena iš Sovietų Sąjungos geokultūrinės įtakos priemonių. Tokią paskirtį turėjo tautų draugystės, internacionalumo idėją – svarbų sovietinės nacionalinės politikos bruožą (Sirutavičius 2022: 288) – įprasminančios dainos. Populiarioji rusiška muzika nemažai prisidėjo skatinant „mažųjų tautų“ integraciją į sovietinę ideologinę-kultūrinę sistemą, o internacionalizmo skatinimu buvo pridengtos rusifikacijos tendencijos (Ivanauskas 2012: 107). Didelė tokių kūrinių dalis Lietuvoje plito per vertimus, tačiau dainų sąsiuviniai atskleidžia, kad ilgainiui dainų tekstų rusų kalba gausėjo. Ankstyviausių įrašų rusų kalba sąsiuvinuose atsiranda apie 1947–1948

50 Beje, kelio, žygio motyvas būdingas ir kitai pionieriškai dainai „Vilioja mus aukšti kalneliai“ LTR 7298/36/, tik čia ideologinėmis gijomis atautas lietuviškas peizažas: „Per laisvą gintaro šalelę Žygiuoja Lenino vaikai“; „Čia sakalėliai partizanai Už laisvę kovės atkakliai“.

51 Internetu galima rasti ne vieną rusišką interneto svetainę, kurioje pateikiami trumpesni ar ilgesni dainų apie kosmosą ir kosmonautus sąrašai, taip pat pačių dainų vaizdo įrašai, – žr. [2], [3].

52 Daina buvusi sukurta dar 1960 m., gavus valdžios, jau planavusios pirmąjį žmogaus skrydį į kosmosą 1961-ųjų pavasarį, užsakymą.

53 Šią dainą prisimena saviveiklos ansamblyje būdamas vaiku kartu su tėčiu dainavęs Gintaras Rinkevičius (Andrikonytė 2014).

54 Apie įvairias kitas sovietinio režimo priemones siekiant pakeisti lietuvių tautinį identitetą, vykdytą kultūrinę politiką žr. Streikus 2007.

metus⁵⁵ (LTR 8218/71/, 8235/59, 69, 74, 88, 89, 91/), ir štai 7-ajame dešimtme-
tyje jau dažname sąsiuvinyje rasime rusiškai užrašytų dainų. Šį faktą turbūt reikėtų
laikyti stiprinamo rusų kalbos mokymo, buvusio viena svarbiausių internacionali-
nio ugdymo prielaidų (plg. Streikus 2007: 25), išdava. Būtent rusiškos populario-
sios kultūros masiškumu ir įtaigumu aiškintume atvejį, kai neišmokta rašytinė rusų
kalba netapo kliūtimi išsaugoti pamėgtų romansų žodžius, fonetiškai perteikiant
juos lietuviškais rašmenimis, pavyzdžiui: „Nazivajiš minia niekrasivoju, Tak za čem
ty hodiš zemnoj...“ LTR 6362/16/; „Kakda pridiot viesna niznaju, Praidut daždzi,
saidut sniega...“ LTR 6362/93/ (daugiau žr. LTR 6362/15, 81, 107–109/). Šis
pavyzdys leistų manyti, kad dalis rusiškai užrašytų dainų tapo ne tik kolekcionuo-
jamais objektais, bet ir buvo kartkartėmis dainuojamos.

Pastangos atsekti kurio nors sąsiuvinyje įrašyto kūrinio ištakas naudojantis inter-
netinės paieškos teikiamomis galimybėmis dažniausiai, kaip jau bandyta parodyti, at-
skleidžia konkrečių dainų kilmės istorijas, kartu padeda išryškinti veiksnius, lėmusius
atskirų kūrinių populiarumą. Pastebėta, kad į sąsiuvinius patekusių sovietinių dainų
ištakos dažnu atveju siekdavo valstybinių (liaudies ir akademinų) chorų, dainų ir šokių
ansamblių, estradinės muzikos kolektyvų repertuarą. Kitas reikšmingas šaltinis buvo
kinas – „paveikiausia priemonė, mokiusi vėlai tarybiniais piliečiais tapusius lietuvius,
kaip jie turi jausti ir išgyventi tam tikras istorijas, prisiminti savo praeitį“ (Putinaitė
2007: 64). Sovietinių filmų garso takeliai stipriai prisidėjo prie daugelio dainų atpa-
žinimo, populiarumo ir sklaidos. Vienodas repertuaras skatino šalį suvokti kaip vien-
ingą, o jos kultūrą – kaip vientisą, palaikė visuomenės narių bendrumo, kurio siekta
per asimiliavimą su rusiška kultūra, jausmą (Vyšniauskas 2016: 138). Sprendžiant iš
dainų sąsiuvininių repertuaro, kūrybą, rodžiusią išskirtinį dėmesį rusiškam kultūriniam,
istoriniam ir pilietiniam identitetui ir taip skatinusią titulinų nacijų nutautėjimą, mė-
ginta sušvelninti tektais, tarytum išplečiančiais geografines poetinio pasaulio ribas.
Tai atitiko komunistų valdžios nuostatą organizuojant internacionalinę visuomenės
auklėjimą į kultūros lauką įtraukti įvairių SSRS tautų liaudies ir autorinės kūrybos
pavyzdžių (Streikus 2007: 22; Putinaitė 2019: 96, 103–104), turinčių reprezentuoti
būdingiausius daugiatautės šalies kultūrinio paveldo bruožus. Tuo galima paaiškinti
dainų sąsiuvinuose randamus tekstus, nukeliančius į Ukrainą⁵⁶, Gruziją⁵⁷, Latviją⁵⁸,

.....

55 Anot 5-ojo dešimtmečio pabaigoje studentės dienoraštyje užrašytų išpūdžių, lietuvių studentai
dar nebuvo laisvai išmokę rusų kalbos: Aleksandro Puškino minėjimo proga rusiškai skaityto
pranešimo apie šio rašytojo kūrybą auditorija nesiklausė (ED: 99).

56 Dainos „Verchovina, tu motule“ LTR 3825/42/, 4805/8/; „Гуцулка“ LTR 8235/91/; „Ой
дивчина, шумит гай“ LTR 7298/14/; „Віють вітри, віють буйні“ LTR 7917/154/; „Nubalnoti
jau žirgeliai“ LTR 7297/98/.

57 „Bėga Aragva, bėga iš toli“ LTR 4702/63/.

58 Liaudies dainos „Āvu āvu baltas kājas“ LTR 6599/78/; „Pūt, vējiņi, dzen laiviņu / Vējeli, pūsk,
laivelj nešk“ LTR 4805/22/, 6599/77/.

nors oficialiajame repertuare būta žymiai įvairesnės broliškų sovietinių respublikų dainų pasiūlos (plg. Dainynas 1955: 117–146).

Lyginant su tokiu kukliu sovietinių tautų kultūrinius ryšius iliustruojančiu dainų sąrašu, daug labiau intriguoja didžiulė dainų įvairovė, leidusi žmonių vaizduotei nusigauti už geležinės uždangos ar bent už Sovietų Sąjungos sienų. Tiesa, derėtų užsiminti, kad šiuo atveju dainų kilmės ir autorystės klausimo nekėlėme, pasiklojėme vien jų tekstus į sąsiuvinius perrašiusių asmenų pastabomis, pačių dainų turinio detalėmis, susiejantėmis jas su užsienio šalimi, regionu arba jam būdinga dainavimo tradicija. „Užsienietiška“ repertuarą reprezentuoja, anot sąsiuvinuose paliktų pastabų, šveicarų (LTR 6599/59/, 7297/140/), vokiečių (LTR 7298/48/, 7961/50/), prancūzų (LTR 7298/50/, 7961/51/), italų (LTR 7297/142/), čekų (LTR 8235/76/, 8006: 53), lenkų (LTR 7961/42/), meksikiečių (LTR 7297/146/, 7298/5, 58/, 7961/53/), argentiniečių (LTR 7298/54/), urugvajiečių (LTR 7298/30/) liaudies kūrybai priskiriamos dainos. Negalima atmesti tikimybės, kad kai kurios jų tik imitavo kitų pasaulio kraštų tradicinį dainų stilių. Kaip tik tokį atvejį iliustruoja lietuvių poeto Pauliaus Drevinio daina „Kai tylus vakaras ateina“, turbūt dėl įtraukios melodijos ir su lietuvišku kraštovaizdžiu sunkiai sugretinamo vaizdo („Kalnuos dainuoja rageliai uli-uli-jo...“) viename sąsiuvinyje vadinama tirolietiška (žr. LTR 7298/41/).

Galėtume klausti: ar priešinga kryptimi nei sovietinėse dainose, tarsi užrakinančiose sąjunginės valstybės rėmuose ir socialistinio pasaulio ribose⁵⁹, tolyn į vakarus kryptantis žvilgsnis išreiškė įvairesnių patirčių, pažinimo troškimą, svajonę išplėsti pasaulio ribas, bandymą priešintis visuomenę apėmusiai kartojimosi, nuspėjamo turinio ir jo pertekliaus sukkelto nuobodulio⁶⁰ būsenai? Ši nuo ideologinių klišių laisva lyrika skyrėsi nuo sukonstruotosios atsižvelgiant į deklaruojamus tautų draugystės, turėjusios sutelkti įvairių šalių žmones siekti visuotinės taikos pasaulyje, principus, minimus dainoje „Draugystės valsas“ (LTR 8006: 110–111). Veikiausiai kaip tik tokią poziciją rodo Šaltojo karo metais deklaruotas draugiškumas ir palankumas vadinamajam trečiajam pasauliui, kuriam 6-ąjį dešimtmetį platintoje „Negrų lopšinėje“ (LTR 4805/23/; Dainynas 1955: 159–162) atstovauja Afrika ir švelniai migdomas „negriukas meilus“. Tačiau ar šalia deklaratyvaus, diplomatiškai pasverto draugiškumo, palankumo nenublanko saugumą ir ramybę turinčio skleistu kūrinio įtaiga?

Baigiant sovietmečio dainų ryškiausių, ideologiškai „pakaustytų“ temų apžvalgą, įdomu atkreipti dėmesį, kad aptariamojo laikotarpio dainų sąsiuvinuose aptik-

59 Čia minėtinos bent kelios dainos: viena – sovietinių dainų pavyzdžiu sekantis kūrinys „Mylimam Bukarešte“, šlovinantis jauną, augančią Rumunijos sostinę (LTR 6599/68/, 7297/144/), kitos dvi – „[Po] Bulgarijos žvaigždynais“ LTR 7296/26/, 7297/62/ ir „Письмо из Румынии“ LTR 7917/149/ apie svetur tarnaujantį sovietų karį, kuriam šių šalių grožiu neleidžia mėgautis plačiosios tėvynės ilgesys.

60 Apie nuobodulio sampratą ir išraišką sovietmečiu žr. Vaiseta 2014.

tos vos kelios sovietinę santvarką kritikuojančios dainos. Viena jų – populiarus lietuviško romano parodija „Neišėik, neišėik iš kolūkio“ (LTR 4702/39/, į sąsiuvinį užrašyta apie 1967 m.), pajuokianti ydingą kolūkinę sistemą ir korumpuotus brigadininkus. Kitos dvi į pokario dainų sąsiuvinius patekusios dainos, taip pat sukurtos sekant tradicinių dainų tekstais, kalba apie maisto trūkumą parduotuvėse ir naują visuomenės išgyvenimo strategiją – kombinavimą: „Labas vakars, būkit sveiki, Ko mes norim, to mums reikia...“; „Jeigu norim būt bagoti, Imkim visi kombinuoti...“ LTR 7649/199/; „Noriu valgyt, riebiai valgyt, Negaliu užmigti, Pilvas traukias, kakta raukias, Nors negražu yra...“ LTR 7649/200/.

Žinodami, kad sakytinėje tradicijoje gyvavo nemenka įvairovė autentiškų, pačių žmonių spontaniškai kuriamų ir vartojamų antitarybinių dainų (Mardosa 2012: 410–413; Aleksynas 2005: 37–38; LLD 19 nr. 240–260; LLDK K 1529–1605), galime tik spėlioti, kodėl išlikusiuose asmeniniuose užrašuose taip menkai fiksuojama antisovietinė liaudies kūryba. Labiausiai tikėtina, kad sąmoningai vengta raštu fiksuoti tokio turinio kūrinis dainų sąsiuvinuose, kurių išlikimo ir tęstinumo prielaida buvo skolinimas, keitimasis su įvairiais asmenimis. „Neteisingi“, režimo ideologiniais pamatais abejojantys tekstai buvo kriminalizuojami ir grėsė realiu baudžiamuoju persekiojimu. Galima manyti, jog antisovietinį turinį dainų sąsiuvinuose atstojo patriotinės, ypač su nepriklausomos Lietuvos laikotarpiu susijusios karinės-istorinės, taip pat partizanų ir tremtinių dainos, kaip jau minėta, gausiai išsirašomos iki pat 6-ojo dešimtmečio. Net jei konkrečiais atvejais, pavyzdžiui, vidurinio amžiaus moksleivių sąsiuvinuose, galima suabejoti sąmoninga tokių kūrinių refleksija, lietuvišką patriotiškumą palaikančių dainų nuorašai vis tiek liudija jų aktualumą ir funkcionavimą gyvojoje tradicijoje. Palyginti jaunas dainų sąsiuvinų sudarytojų amžius, lėmęs imlumą visų pirma romantinei–draminei kūrybai, taip pat mokinio statuso sąlygotas didesnis paveikumas totalinei indoktrinacijai ir propagandiniam turiniui kūrė palankias sąlygas, padedančias išvengti sistemos atžvilgiu aštresnės kritikos tekstų. Išimtis – parodijos efekto siekianti makaroninė daina⁶¹ „Литовская valstybė“ LTR 4702/27/, užsimenanti ne tik apie lietuvių kultūrinę ir kalbinę tapatybę, bet ir apie žemą žmonių gyvenimo lygį. Kūrinyje, maišant lietuvių ir rusų kalbų žodžius, pasakojama apie prastą rusų kalbos mokėjimą, Lietuvos ir Rusijos teritorinių dydžių skirtumą ir neblėstantį žmonių optimizmą, išgalint nusipirkti sočiai kopūstų ir bulvių. Kai kurios dainos netgi galėjo nebūti suprantamos kaip tam tikro gyvenamojo reiškinių pajuoka. Antai dar dvi makaroninės dainos, atrodytų, labiau susitelkiančios į išmonę ir pramogą nei į atpažįstamo reiškinių parodijavimą: „My vakarą tylų sideli Na bereg Šešupės rekoj...“ LTR 3825/54/ (kitas var. 7961/59/); „Daite mnie karietu И белые коня, Aš eisiu ir važiuosiu Pas savo

61 Plačiau apie makaronines, arba dvikalbes, dainas žr.: Golež Kaučič 2020; Pisk 2020.

mylimą...“⁶² LTR 8016/71/. Vis dėlto jose ryški ironija, su kuria buvo žvelgiama į sunkiai ar atsainiai lietuvių kalbos besimokančius kitataučius Lietuvos gyventojus, o gal ir nepasitenkinimą dėl vis labiau įsigalinčios rusifikacijos, jos kanalais skatinamo kalbų suliejimo ir tautų suartėjimo (Ivanauskas 2015: 366–367; Streikus 2007: 24–27).

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Dainų sąsiuvinius galima prilyginti metraščiams, kuriuose nesąmoningai fiksuojama populiaros ar aktualios dainuojamosios tradicijos slinktis: užrašuose sugyvena skirtingoms ideologinėms sistemoms atstovaujantys kūriniai, su jais tapatinamasi kaip su to paties istorijos vyksmo liudininkais. Kaip rodo dainų sąsiuvinių žanrinė ir teminė apžvalga, ankstyvojo sovietmečio kultūra gana stipriai veikė populiarųjų dainų repertuarą – įnešė naują, komunistinę ideologiją legitimuojantį, visuomenės sovietinę tapatybę formuojantį turinį.

Vis dėlto straipsnyje detaliau aptartos dainos toli gražu neapėmia viso su sovietmečio kultūra į dainų sąsiuvinius plūstelėjusio repertuaro, tik leidžia išryškinti aštriausius ideologizuoto turinio akcentus. Štai jau 6-ojo ir 7-ojo dešimtmečių dainų sąsiuvinuose pastebimas tam tikras estetinis lūžis: ima sparčiai daugėti lengvosios, arba estradinės, muzikos žanrų kūrinių, plitusių tiek lietuvių, tiek rusų kalba. Tiesa, ir anksčiau, 5-ajame dešimtmetyje, sudarytuose sovietmečio dainų sąsiuvinuose pasitaiko viena kita daina iš lietuvių senosios estrados ar tarpukariu klestėjusių „mažosios scenos“ pasirodymų repertuaro, bet netrukus į sąsiuvinius plūsteli daugiau vakarietišku estradinių dainų, o tarp jų bene didžiausiu populiarumu išsiskyrė itališko kolorito arba italų dainininkų išgarsinti kūriniai „Bella bella donna“, „Tarrantella“, „Tiritomba“, „Mergaitė iš Sorrento“ ir „Mergaitė iš Palermo“, „Neapolis“, „Santa Liucija“, „Jamaika“⁶³. Vis dėlto šios dainos, nors ir išsiskiriančios pietietišškai muzikai būdingu temperamentu, paskęsta kur kas galingesniame rusiškos estrados sraute, užplūdusiame dainų sąsiuvinius. Kaip mėginta parodyti, didelė jų sudarančių kūrinių dalis atstovauja sovietinei kultūrai pirmiausia ideologinės įkrovos, o ne sukūrimo ar paplitimo laiko atžvilgiu.

Straipsnyje sovietiniai populiarosios muzikos, plačiau – populiarosios kultūros kūriniai aptarti pasaulėžiūros aspektu. Tačiau pasirinktas toks sovietmečio dainų repertuaro analizės pjūvis užgožia kitą, turbūt dainų sąsiuvinių turėtojams ir jų amžininkams svarbesnę dainų paskirtį – pramoginę. Tai ideologiškai neutralios dainos,

62 Šiose dviejose citatose perteikiama autentiška rankraščio rašyba.

63 Žr. LTR 3642/112/, 3825/50/, 4805/42, 46/, 7296/4/, 7297/22, 35, 142/, 7298/4/, 7961/62/, 8006: 15–16.

iš pirmo žvilgsnio nesusijusios su konkrečiu atmintinu įvykiu, reiškiniu, doktrina, tiesiog atpalaiduojančios, džiuginančios svajingu, ilgesingu, lengvu, humoristiniu turiniu, – jų įvairovę tebus leista išryškinti keliais pavyzdžiais, kaip antai: ne kartą išsirašyta daina „Čiuožykoje“ (LTR 6599/49/, 7297/107, 127/, 8006: 12–13), sukurta tuoj po karo, siekiant paskatinti žmones prisiminti normalaus kasdieninio gyvenimo malonumus; 1956 m. pirmą kartą nuskambėjęs ir netrukus už SSRS ribų išpopuliarėjęs hitas „Pamaskvio vakarai / Подмосковные вечера“⁶⁴ (LTR 3642/97/, 7298/28, 29/, 7961/45/); daina „Aš vaikštau po Maskvą“ (LTR 4702/55/; originalus pavadinimas – „А я иду, шагаю по Москве“) ar „Dainelė apie lokius“ (LTR 4702/9, 25/; orig. „Песенка о медведях“) iš kino klasika tapusios komedijos „Кавказская пленница, или Новые приключения Шурика“ (1967). Tokios dainos jau nebe prašosi teminio traktavimo, bet verčia gilintis į tai, kaip dainuojamąją tradiciją vis intensyviau keičia profesionali kūryba, masinės kultūros produktai, sklindantys įvairiausiomis medijomis. Ankstyvuojū sovietmečiu lengvoji muzika tapo pagrindiniu dainų sąsiuvinių atsinaujinimo, pildymo šaltiniu. Kita vertus, panašias kaitos tendencijas galima aiškinti alternatyvios rutinišką, indoktrinuotą kultūrą atsveriančios kūrybos paieškomis (Ivanauskas 2012: 110).

Daug anuomet paplitusių sovietinių dainų, išsiskiriančių ideologiniu užtaisu ir įprasminančių istorinį kontekstą, nukreiptą į karo refleksijas, entuziazmu persmelktą naujo, taikaus gyvenimo, alsuojančio pasitenkinimu ar suteikiančio laimės viziją, vaizdavimą, sugebėjo paveikti visuomenės jausmus ir sužadinti emocinį atsaką. Rezonuodami su dažno žmogaus asmeniniais išgyvenimais ir patirtimi, kurioje susipynė tiek tikslingai aktualizuota istorinė atmintis, formuojamas emocinis santykis su valstybe, tiek kuriamas ir palaikomas įprastos kasdienybės naratyvas, šie kūriniai tapo sovietmečio visuomenės savastimi, mažų mažiausiai atpažįstamu, pasyviai palaikomu turiniu. Tokių kūrinių sklaidos ar gyvavimo pobūdis – dainavimas ar nuorašas – šiame tyrime nelaikomas esminiu kriterijumi. Priešingai: dainų sąsiuvinio, kaip visuomet besiveržusio ištrūkti iš liaudies dainuojamosios tradicijos rėmų, žanras padėjo akumuliuoti tam tikrą laikotarpį, net ir trumpą, buvusius aktualius kūrinius, liudijančius tos epochos ideologinį foną.

Apibendrinant dera pabrėžti, kad dauguma į tyrimo akiratį pakliuvusių dainų sąsiuvinių, net ir sprendžiant iš palyginti kuklių kontekstinių duomenų, gyvavo įvairiose jaunimo grupėse – tarp vidurinės mokyklos (gimnazijos) moksleivių, studentų, taip pat privalomąją karo tarnybą atliekančių jaunuolių. Atrodo, jog ypač mokyklinė aplinka, sutelkusi mokymo programas ir įvairias saviveiklos formas, stipriai prisidėjo prie sovietinių dainų sklaidos ir įtvirtinimo. Kita vertus, švietimo

64 Ši lyrinė daina buvo užsakyta specialiai dokumentiniam filmui apie Maskvoje vykusią Rusijos sovietinės federacinės socialistinės respublikos tautų spartakiadą, tačiau išpopuliarėjo ji ne po propagandinio filmo, o po kur kas gausesnės visuomenės masės pasiekusios radijo transliacijos.

sistema buvo tik vienas iš režimo naudojamų indoktrinavimo ir rusifikavimo įrankių, nukreiptų į moksleivius kaip imliausią naujovėms ir skleidžiamoms idėjoms visuomenės grupę. Prie viešojo diskurso konstravimo ir kontrolės prisidėjo įvairios oficialiosios kultūros apraiškos. Dainų sąsiuviniai, nors ir individualūs, selektyvūs, liudija tuo metu gyvavusio sovietinio repertuaro specifiką. Naujumo kriterijus tikriausiai buvo vienas svarbesnių, skatino tokius kūriniai išsirašyti ir netgi dainuoti.

Šis paveldas, nors ir nustumtas į atminties užkaborius, visiškai nesunyko. Ne viena sovietmečiu gyvenusių ar ūgtelėti spėjusių lietuvių karta jei ir nedainuoja šių dainų, tai su humoru, ironija, skepsiu ar jaunystės dienų nostalgija prisimena melodijas, ištisus posmus, atpažįsta ir cituoja frazes. Tai rodo jas esant mūsų istorinio ir kultūrinio paveldo dalimi.

ŠALTINIAI

- Dainos 1941 – *Dainos*, redagavo J. Kruminas, Kaunas: LTSR valstybinė leidykla.
 Dainos 1946 – *Dainos*, Kaunas: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
 Dainynas 1955 – *Dainynas*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla.
 DL – *Darbo Lietuva* 47, 1940.
 ED – *Emilijos dienoraštis: 1942–2015 m. Vienos epochos liudijimas*, Vilnius: Tyto alba, 2020.
 Istorija... – „Istorija. Dokumentai“, in: *Žeimelis* 1, vyr. redaktorius Aloyzas Bėčius, (*Lietuvos valsčiai* 20), Vilnius: Versmė, 2013, p. 776–778.
 KD – *Kovos dainos*, Maskva: Karinė leidykla, 1942.
 LLD – *Lietuvių liaudies dainynas 19: Karinės-istorinės dainos 5: Antrojo pasaulinio karo ir pokario dainos*, parengė Kostas Aleksynas, melodijas parengė Živilė Ramoškaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.
 LLDK K – Karinių-istorinių dainų skyrius Lietuvių liaudies dainų katalogo kartotekoje.
 LTR – Lietuvių tautosakos archyvo rankraštynas.
 SD – *Sušaudytos dainos: Dzūkijos partizanų dainos*, sudarė ir parengė Vytautas Ledas, Henrikas Rimkus, Vilnius: Vaga, 1990.

INTERNETO ŠALTINIAI

- [1] „Sporto arbitražo teismas apsisprendė – „Katiuša“ Tokijo ir Pekino olimpinėse žaidynėse skambėti negalės“ (<https://www.lrt.lt/naujienos/sportas/10/1363957/sporto-arbitrazo-teismas-apsisprende-katiusa-tokijo-ir-pekino-olimpinese-zaidynese-skambeti-negales>).
- [2] „Kosmonautikos dienai skirtų dainų rinkinys. 8-ojo–9-ojo dešimtmečių estrada“ (<https://www.youtube.com/watch?v=LrHxjokTF8A>).
- [3] „40+ rusiškų dainų apie kosmosą: nuo sovietinės klasikos iki šiuolaikinės kūrybos“ (<https://mirax.space/interaktiv/pesni-pro-kosmos>).

LITERATŪRA

- Aleksynas Kostas 1992. „Tarybinės tautosakos paieškos 1947–1947 metais“, *Tautosakos darbai* 1 (8), p. 109–120.
- Aleksynas Kostas 2005. „Antrojo pasaulinio karo ir pokario dainos“, in: *Lietuvių liaudies dainynas 19: Karinės-istorinės dainos 5: Antrojo pasaulinio karo ir pokario dainos*, parengė Kostas Alek-

- synas, melodijas parengė Živilė Ramoškaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 7–50.
- Andrikonytė Asta 2014. „Dirigentą G. Rinkevičių ir jo tėvą suartino skaudi netektis“, *Lietuvos rytas*, saus. 28 (<https://www.lrytas.lt/gyvenimo-budas/likimai/2014/01/28/news/dirigenta-g-rinkeviciu-ir-jo-teva-suartino-skaudi-netektis-4735266>).
- Bagušauskas Juozapas Romualdas, Streikus Arūnas (sud.) 2005. *Lietuvos kultūra sovietinės ideologijos nelaisvėje, 1940–1990*, Vilnius: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
- Benilius Juozas 2010. „Apie Kostą Balsevičių ir kitus Endriejavo senuosius muzikantus“, in: *Endriejavas*, vyr. redaktorius Virginijus Jocys, (*Lietuvos valsčiai* 18), Vilnius: Versmė, p. 776–783.
- Bražėnaitė Irena 2020a. „Marga minčių gija“, in: *Balninkai*, vyr. redaktorius Julius Aukštaitis, (*Lietuvos valsčiai* 39), Vilnius: Versmė, p. 349–353.
- Bražėnaitė Irena 2020b. „Iš užmarštin skubančių dienų tėkmės“, in: *Balninkai*, vyr. redaktorius Julius Aukštaitis, (*Lietuvos valsčiai* 39), Vilnius: Versmė, p. 866–872.
- Brundza Jonas 2020. „Apie Parausių kaimą ir Brundzus“, in: *Piloiškiai*, vyr. redaktorius Venantas Mačiekus, (*Lietuvos valsčiai* 41), Vilnius: Versmė, p. 635–651.
- Buchaveckas Stanislovas 2014. „Mokyklos sovietizavimas 1940–1941 m. m.: ideologiniai gniaužtai mokytojams, 1917 m. bolševikų perversmo metinių minėjimas Šakių apskrities mokyklose (2)“, *Genocidas ir rezistencija* 2 (36), p. 7–27.
- Buchaveckas Stanislovas 2015. „Mokyklos sovietizavimas 1940–1941 m. m.: bolševikinė indoktrinacija, suaugusiųjų mokymo kampanija Šakių apskrities mokyklose; švietimo darbuotojai tarp kolaboravimo, konformizmo ir rezistencijos“, *Genocidas ir rezistencija* 1 (37), p. 7–35.
- Daniliauskas Raimondas 2013. „Sintautų valsčiaus vykdomojo komiteto veikla 1944–1950 metais“, in: *Sintautai* 1, vyr. redaktorė Vida Girininkienė, (*Lietuvos valsčiai* 26), Vilnius: Versmė, p. 378–383.
- Dapšytė Goda 2015. „Sovietinės Lietuvos teatro cenzūros periodizacijos klausimai“, *Ars et praxis* 3, p. 57–68.
- Ivanauskas Vilius 2012. „Vėlyvojo sovietmečio epochos bruožų apibūdinimas kultūros sferoje“, *Lietuvos istorijos metraštis. 2011 metai* 1, p. 97–112.
- Ivanauskas Vilius 2015. *Įrėmintą tapatybę: Lietuvos rašytojai tautų draugystės imperijoje*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Gasiliūnas Virginijus 2014. „Dėl juoko: kaip «Катюша» virto ‘Katiuša’“, *Šis tas apie šį tą*, Virginijaus Gasiliūno BLOGas (<https://virginijusg.blogspot.com/search?q=katiu%C5%A1a>).
- Girdauskienė Laima 2013. „Kultūrinės veiklos organizavimas Sintautuose 1945–2012 metais: nuo prievartos iki saviraiškos“, in: *Sintautai* 1, vyr. redaktorė Vida Girininkienė, (*Lietuvos valsčiai* 26), Vilnius: Versmė, p. 1385–1446.
- Golež Kaučič Marjetka 2020. “Singing the Other: Singing in Two Languages and Code-Switching / Stitching”, *Tautosakos darbai* 59, p. 100–119.
- Jakienė Zita 2020. „Apie Žygaičių 2012 m. lokaliųjų tyrimų ekspediciją“, in: *Balninkai*, vyr. redaktorius Julius Aukštaitis, (*Lietuvos valsčiai* 39), Vilnius: Versmė, p. 1281–1284.
- Jocytė Zofija 2018. „Gricaičių kaimas“, in: *Vaiguva*, vyr. redaktorė Ieva Švarcaitė, (*Lietuvos valsčiai* 36), Vilnius: Versmė, p. 526–531.
- Kalėda Algis, Kmita Rimantas, Satkauskytė Dalia (sud.) 2019. *Sovietmečio lietuvių literatūra: reiškiniai ir sąvokos*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Kazlauskienė Bronė 1992. „Iš tautosakos skyriaus veiklos pokario laikotarpiu“, *Tautosakos darbai* 1 (8), p. 98–108.
- Kriščiukaitienė Danutė, Kriukienė Irena 2020. „Pilviškių biblioteka“, in: *Piloiškiai*, vyr. redaktorius Venantas Mačiekus, (*Lietuvos valsčiai* 41), Vilnius, Versmė, p. 565–574.
- Lotman Jurij 2004. *Kultūros semiotika: straipsnių rinktinė*, sudarė Arūnas Sverdiolas, vertė Donata Mitaitė, Vilnius: Baltos lankos.

- Lukenskienė Laura (par.) 2017. „Babtų apylinkių dainuojamoji tautosaka“, in: *Babtai*, vyr. redaktorius Damijonas Šniukas, (*Lietuvos valsčiai* 35), Vilnius: Versmė, p. 1348–1384.
- Mardosa Jonas 2012. „Koliūkinio gyvenimo folklorizacija etnografiniuose ir istoriniuose naratyvuose“, in: *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*, mokslinė redaktorė Bronė Stundžienė, Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas, p. 393–426.
- Mukienė Danutė 1994. „Žvangant ginklams, mūzos tyli?“, *Žemaitiu žemė* 4, p. 18–19.
- Pisk Marjeta 2020. “Language Switching in (Folk) Songs along the Slovenian-Italian Border”, *Tautosakos darbai* 60, p. 79–93.
- Putinaitė Nerija 2007. *Nenutrūkusi styga. Prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Aidai.
- Putinaitė Nerija 2019. *Skambantis molis. Dainų šventės ir Justino Marcinkevičiaus trilogija kaip sovietinio lietuviškumo ramsčiai*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai.
- Repšienė Rita (par.) 1993. „Jono Balio spausdintų tautosakinių darbų bibliografija (1926–1989)“, *Tautosakos darbai* 2 (9), p. 23–37.
- Sinica Vytautas 2015. „Gerovės patriotizmas“, *Pro patria*, gruod. 5 (<https://www.propatria.lt/2015/12/vytautas-sinica-geroves-patriotizmas.html>).
- Sirutavičius Vladas 2022. *Politinė galia ir lietuviškas etniškumas. Vėlyvasis stalinizmas ir ankstyvoji destalinizacija Lietuvoje 1944–1956 m.*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Skudienė Rūta [s. a.]. „Senoji estrada“, *Lietuvos muzikos informacijos centras* (<https://www.mic.lt/lt/baze/senoji-estrada/istorija/>).
- Smetona Marius 2021. „Patriotizmas lietuvių kalboje“, *Vilnius University Open Series 2: Vertybės lietuvių ir lenkų kalbų pasaulėvaizdyje*, p. 45–60.
- Streikus Arūnas 2007. „Sovietų režimo pastangos pakeisti Lietuvos gyventojų tautinį identitetą“, *Genocidas ir rezistencija* 1 (21), p. 7–30.
- Streikus Arūnas 2018. *Minties kolektyvizacija: cenzūra sovietų Lietuvoje*, Vilnius: Naujasis Židinys-Aidai.
- Trimakienė Adelė 2007. „‘Naujojo žmogaus’ kūrimas: sovietinės pedagogikos atvejis“, *Naujasis Židinys-Aidai* 1–2, p. 43–45.
- Ūksas Egidijus 2018. „Bolševikinis teroras ir pokario rezistencija Vaiguvo apylinkėse“, in: *Vaiguva*, vyr. redaktorė Ieva Švarcaitė, (*Lietuvos valsčiai* 36), Vilnius: Versmė, p. 230–235.
- Ūsaiytė Jurgita 2015. „Dainų sąsiuvinis kaip asmeninės raštijos formatas“, *Tautosakos darbai* 50, p. 200–225.
- Ūsaiytė Jurgita 2018. „XIX a. antrosios pusės asmeniniai tekstų rinkiniai ir jų istorinis kontekstas“, *Tautosakos darbai* 55, p. 107–133.
- Ūsaiytė Jurgita 2022. “Personal songbooks: imprints of identity in the nineteenth-century Lithuanian written culture”, *Folklore* 85, p. 115–140.
- Vaiseta Tomas 2014. *Nuobodulio visuomenė. Kasdienybė ir ideologija vėlyvuosiu sovietmečiu (1964–1984)*, Vilnius: Lietuvos katalikų mokslo akademija, Naujasis Židinys-Aidai.
- Varžgalys Jonas 2020. „Laimingos lemties partizanas“, in: *Balninkai*, vyr. redaktorius Julius Aukštaitis, (*Lietuvos valsčiai* 39), Vilnius: Versmė, p. 614–616.
- Vyšniauskas Vidmantas 2016. „Kultūriškumas sovietmečio Lietuvoje: kultūros namai ir Bažnyčia. Gižų atvejis“, *Lietuvos etnologija* 16 (25), p. 127–153.
- Vosyliūtė Anelė 2000. „Širvintų apylinkių žmonės: patyrimai ir išgyvenimai (Iš gyvenimo istorijų)“, in: *Širvintos*, red. komisija Venantas Mačiekus et al., (*Lietuvos valsčiai* 5), Vilnius: Versmė, p. 546–592.
- Zelenkauskienė Jadvyga 2011. „Iš buvusios moksleivės prisiminimų“, in: *Panemunėlis* 1, vyr. redaktorius Venantas Mačiekus, (*Lietuvos valsčiai* 22), Vilnius: Versmė, p. 535–537.
- Žagarys Pranas 2015. *Jonavos kaimas: tarp istorijos ir memuarų*, Vilnius: Versmė.
- Žentelis Jonas 2010. „Prisiminimai apie Antrąjį pasaulinį karą ir vokiečių okupaciją“, in: *Vepriai*, vyr. redaktorius Venantas Mačiekus, (*Lietuvos valsčiai* 19), Vilnius: Versmė, p. 277–282.

NELIETUVIŠKŲ DAINŲ PAVADINIMŲ IR TEKSTŲ FRAGMENTŲ VERTIMAI

Avanti Popolo – *Pirmyn, žmonės.*

Ávu ávu baltas kájas – *Aviau aviau baltas kojas.*

Bandiera Rossa – *Raudonoji vėliava.*

Белокрылые чайки (*Колышутся даль голубая, невидно нигде берегов*) – *Baltasparnės žuvėdros (Siūbuoja mėlyni toliai, nematyti niekur krantų).*

Бродяга – *Klajūnas.*

Веет свежестью ночь сибирская – *Dvelkia gaiva Sibiro naktis.*

Віють вітри, віють буйні – *Pučia vėjai, pučia smarkūs.*

Гулял по Уралу Чапаев герой – *Vaikščiojo po Uralą didvyris Čiapajevas.*

Гуцулка – *Huculė.*

Дан приказ ему на запад – *Duotas įsakymas jam eiti į vakarus.*

Дети капитана Гранта – *Kapitono Grant'o vaikai.*

Испытание верности – *Ištikybės išbandymas.*

Жди солдата (*Ой красивы над Волгой закаты, Ты меня провожала в солдаты*) – *Lauk kareivio (Oi, gražūs saulėlydziai prie Volgos, Tu mane išlydėjai į kariuomenę).*

За фабричной заставой – *Už fabriko užkardos.*

Кавказская пленница, или Новые приключения Шурика – *Kaukazo belaisvė, arba nauji Šuriko nuotyčiai.*

Марш авиаторов – *Aviatorių maršas.*

Матросские ночи (*Ой, за морями, бурей полными*) – *Jūreivių naktys (Oi, už jūrų audringų).*

Мечте навстречу – *Svajonės link.*

Моя любимая (*Я уходил тогда в поход...*) – *Mano mieloji (Tada ašėjau į žygį...)*

На солнечной поляночке – *Saulėtoje laukymėje.*

Небесный тихоход – *Danguis lėtaeigis.*

Нормандия-Неман – *Normandija-Nemunas.*

Они были первыми – *Jie buvo pirmieji.*

Ой дівчино шумит гай – *Oi mergele, ošia miškas.*

Песня о фонарике – *Daina apie žibintuvėlį.*

Письмо из Румынии – *Laiškas iš Rumunijos.*

Пора в путь-дорогу – *Laikas į kelią.*

Прощальная комсомольская – *Komjaunuolių atsisveikinimas.*

Тальяночка – *Armonika.*

Темная ночь, только пули свистят по степи – *Tamsi naktis, tiktai kulkos stepėje švilpia.*

Трактористы – *Traktoristai.*

Цирк – *Cirkas.*

Четырнадцать минут до старта – *Keturiolika minučių iki starto.*

Эсминец на рейде у моря стоял – *Eskadrinis minininkas stovėjo reide jūroje.*

Daite mnie karietų и белые коня – *Duokit man karietą ir baltus arklius...*

Литовская valstybė – *Lietuvos valstybė.*

Kakda pridiot viesna nįznaju, praidut daždzi, saidut sniega – *Nežinau, kada ateis pavasaris, liausis lietūs, nutirps sniegas.*

My vakarą tylų sideli na bereg Šešupės rekoj – *Mes vakarą tylų sėdėjom ant Šešupės kranto.*

Nazivajiš minia niekrasivoju, tak za čem ty hodiš zemnoj – *Sakai, aš negraži, – Tai kodėl sekioji paskui mane.*